

Lapsenpyöreystä läski-identiteettiin

Lihavuuden representaatiot Laura Lähtenmäen teoksessa *Marenkikeiju* ja Niina
Revon ja Seita Parkkolan teoksessa *Jalostamo*

Laura Rantalainen

Pro gradu -tutkielma

Kotimainen kirjallisuus

Historian, kulttuurin ja
taiteiden tutkimuksen laitos

Turun yliopisto

Kesäkuu 2020

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

RANTALAINEN, LAURA: Lapsenpyöreystä läski-identiteettiin: Lihavuuden representaatiot Laura Lähteenmäen teoksessa *Marenkikeiju* ja Niina Revon ja Seita Parkkolan teoksessa *Jalostamo*

Pro gradu -tutkielma, 68 s.

Kotimainen kirjallisuus

Kesäkuu 2020

Tutkin pro gradu -tutkielmassani lihavuuden representaatioita kahdessa kotimaisessa nuortenromaanissa. Tutkimuskohteeni ovat Laura Lähteenmäen teos *Marenkikeiju* ja Niina Revon ja Seita Parkkolan teos *Jalostamo*. Fokukseni on näiden teosten päähenkilöhahmoissa. Tutkielmani muodostuu kolmesta luvusta, joissa tarkastelen, mitkä ovat niitä keinoja, joilla lihavuuden representaatioita tuotetaan. Ensimmäisessä luvussa keskityn tekstuaalisiin keinoihin eli miten lihavuuden representaatioita teoksissa rakennetaan kielen kautta. Toisessa ja kolmannessa luvussa tutkin, millä sisällöllisillä keinoilla representaatiot syntyvät.

Teoriapohjanani käytän lihavuustutkimusta. Tutkielmani rakentuu erityisesti Hannele Harjusen lihavuustutkimuksen ja Deborah Luptonin ruumiillisuuden ja ruuan kytköksiä käsittelevän tutkimuksen ympärille. Harjusen hegemonisen lihavuusdiskurssin käsite on yksi keskeisistä käsitteistäni ja läpi tutkielmani tarkastelen, kuinka se tulee esille tutkimissani representaatioissa. Tutkimusotteeni on sosiologinen tarkastellessani tutkimieni lihaviin nuorten hahmojen vastavuoroista suhdetta ympäröivään yhteiskuntaan.

Tutkiamani teokset esittävät kaksi hyvin erilaista representaatiota lihavuudesta: Lähteenmäen *Marenkikeijussa* lihavuudessa on kyse ennemminkin lapsenpyöreystä ja murrosiän kynnyksellä muuttuvasta ruumiista, Revon ja Parkkolan *Jalostamossa* lihavuus on puolestaan keskeinen osa identiteettiä ja ylpeyden aihe, mutta myös hyvin liioiteltua ja ylitsepursuavaa. Vaikka lihavuus teosten kesken onkin erilaista, kummassakin teoksessa lihava nuori ruumis määrittyy ei-normaaliksi ruumiiksi ja lihavuuden seuraukset ovat samankaltaiset.

Asiasanat: lihavuustutkimus, lihavuus, ruumiillisuus, nuortenkirjallisuus, Niina Repo, Seita Parkkola, Laura Lähteenmäki

SISÄLLYS

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen lähtökohtia ja tutkimuskohteiden esittely.....	1
1.2. Tutkimuskysymys.....	3
1.3. Teoreettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet.....	4
1.3.1. Katse kohti ruumista.....	4
1.3.2. Valta.....	6
1.3.3. Identiteetti.....	8
1.3.4. Representaatio.....	10
1.3.5. Groteski.....	11

2. KIELI: ”Sä olet Ihra, ei kun anteeksi Sampsa”

2.1. Lihavuuden kielikuvat.....	14
2.2. Ruuan kielellinen läsnäolo.....	20

3. VALTA: ”Anna edes kaalia”

3.1. Vanhempien valta ja eksessi.....	26
3.2. Institutionaalinen valta.....	36

4. IDENTITEETTI: ”Olenko minä lihava?”

4.1. Stigma ja välitila.....	41
4.2. Sukupuoli ja seksuaalisuus.....	49
4.3. Heistä meiksi: yhteisö.....	55

5. LOPUKSI.....

LÄHTEET.....	65
--------------	----

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen lähtökohtia ja tutkimuskohteiden esittely

Tutkimukseni idea lähti liikkeelle kysymyksestä, ovatko kotimaisessa nuortenkirjallisuudessa tietyt ruumiillisuuden kuvaukset jääneet marginaaliin. Minkä verran yhteiskunnan normeiksi vakiintuneita käsityksiä ruumiillisuuden hyväksyttävistä esityksistä on nuortenkirjallisuudessamme haastettu? Nuoruudessa katse ruumiillisuuteen korostuu ruumiin kehittyessä ja muuttuessa. Nuoret pohtivat ruumiillisuuttaan enemmän kuin muut ikäryhmät (Oinas 2001, 17). Tämä näky myös nuortenkirjallisuuden representaatioissa, joissa identiteettiä on käsitelty nimenomaan ruumiillisuuden kautta (Huhtala 2006, 13). Nämä ruumiillisuuden representaatiot ovat tyypillisesti olleet syömisen hillintään ja rajoittamiseen keskittyviä syömishäiriökuvauksia (Lappalainen 2006, 136). Siten myös tutkimus on keskittynyt näihin anoreksia- ja bulimiakuvauksiin. Sen sijaan lihavien nuorten käsittely on jäänyt vähäiseksi, ja siksi haluan suunnata oman tutkimuksellisen katseeni heihin. Tutkimuskohteikseni valikoituivat Niina Revon ja Seita Parkkolan nuortenromaani *Jalostamo* (2004) ja Laura Lähteenmäen varhaisnuortenromaani *Marenkikeiju* (2007).

Niina Revon ja Seita Parkkolan *Jalostamo* (= J) on itsenäinen jatko-osa kirjailijoiden aiemmille teoksille *Susitosi* (2001) ja *Ruttolinna* (2002). *Jalostamo* on kertomus kahdeksasta nuoresta, jotka ympäristö on määritellyt tavalla tai toisella ongelmatapauksiksi. Heidät valitaan osaksi rahtilaivalla toteutettavaa projekti Sovitusta, jonka tarkoituksena on pysäyttää heidät valitsemallaan – yhteiskunnan mielestä väärällä – tiellä. Jokainen nuorista edustaa yhtä seitsemästä kuolemansynnistä. Projektin tarkoituksena on näyttää heille heidän tekemiensä valintojen seuraukset, sekä erilaisten tehtävien kautta antaa heille mahdollisuus sovittaa ”syntinsä” ja muuttaa elämäänsä. Järkyttävien tapahtumien myötä käy kuitenkin ilmi, ettei projektin todellisena tarkoituksena ole auttaa nuoria, vaan kyseessä on ollut elokuvaproduktio, joka päättyy vakavin seurauksin ja johtaa yhden nuoren kuolemaan. En tutkimuksessani kuitenkaan käsittele tätä projektin paljastumista huijaukseksi, vaan keskityn vaiheeseen, jossa projekti toimii rangaistuslaitoksena nuorille. Moniulotteisen juonensa ja laajan hahmoskaalansa ansiosta *Jalostamo* sopisi tarkasteltavaksi lukuisista eri näkökulmista. Teoksessa

nostetaan päähenkilöiksi useita nuortenkirjallisuudessa marginaaliin jääneitä hahmoja: kateutta edustava Wilma on liikuntarajoitteinen, staattista sukupuolidentiteettiä kyseenalaistava Nukke edustaa himoa ja vihan synnistä syytetyn Teron hahmon kautta käsitellään rodullistetun nuoren miehen asemaa yhteiskunnassamme. Oma fokukseni on 16-vuotiaassa Sampsassa, joka on joutunut projektiin mukaan lihavuutensa vuoksi ja edustaa mässäilyn syntiä.

Toisessa kohdeteoksessani, Laura Lähteenmäen *Marenkikeijussa* (= M) pääosassa on neljäsluokkalainen Ulpu. Ulpun elämää varjostaa yksinäisyys. Koulussa Ulpun kiusana ovat sekä terveydenhoitaja että muut koululaiset. Terveydenhoitaja vahtii vaa'an kanssa murrosiän kynnyksellä olevan Ulpun painoa ja muut koululaiset kiusaavat Ulpua sekä sanallisesti että toiminnallaan. Myös tanssiharrastuksessa Ulpu on jäänyt ryhmän ulkopuolelle ja on siksi lopettanut tanssitunneilla käymisen äidiltään salaa. Tämä kiristää entisestään äidin ja tyttären latautunutta suhdetta. Keskeinen osa teosta on Ulpun ihailu isoveljensä Kivin tyttöystävää Siljaa kohtaan. Hän toivoo yksinäisyytensä päättyvän, mikäli saisi Siljasta itselleen parhaan ystävän. Välillä Ulpu toivoo muuttuvansa Siljan kaltaiseksi, kun taas välillä ihailu saa jopa ihastuksenomaisia piirteitä Ulpun toivoessa isoveljen katoavan kuvioista. Lopulta Ulpu joutuu kuitenkin pettymään myös Siljaan, kun Silja liittyy kiusaajien joukkoon.

Tutkimukseni keskittyy näiden kahden teoksen päähenkilöhahmoihin. Jouduin aluksi pohtimaan sitä, onko perusteltua tutkia näitä kahta teosta rinnakkain, sillä teoksilla ja teosten hahmoilla on merkittäviä eroja keskenään. Päähenkilöt ovat eri-ikäisiä ja eri sukupuolta. Suuri eroavaisuus on myös teosten lajit ja kysymys siitä, voiko *Marenkikeijua* nimittää nuortenromaaniksi. *Jalostamo* liikkuu jännitys- ja kauhukirjallisuuden genrejen rajoilla ja määrittyy niin kielensä, muotonsa, aiheidensa kuin oletetun lukijakuntansakin perusteella nuortenkirjaksi. Sen sijaan *Marenkikeijun* määrittely on hankalampaa. Kirjallisuussosiologinen tarkastelutapa rajaa lajeja lukijalähtöisesti, esimerkiksi lukijan iän suhteen (Rättyä 2012 editoimaton versio, 2). *Marenkikeijun* päähenkilö Ulpu on iältään vasta 10-vuotias ja lukijakunnan voisi olettaa suurin piirtein samanikäiseksi. 10-vuotias liikkuu lapsuuden ja nuoruuden rajalla lähestyessään murrosikää, joten päähenkilön ikää katsoen on vaikea määrittää, onko teos lasten- vai nuortenkirja. Aiheeltaan se käsittelee enemmän nuortenkirjallisuudelle sisällöllisesti lajityypillisiä, raskaampia teemoja, kuten yksinäisyyttä ja ulkonäköpaineita, ja on genreltään arkirealistinen. Sen sijaan

lastenkirjallisuuden lajin suuntaan teosta voisivat viedä sen sisältämät muun tekstin katkaisevat sadunomaiset kuvitelmat sekä keiju-motiivi (mt. 4-5). Näiden pohdintojen jälkeen koen *Marenkikeijulle* parhaaksi lajinimitykseksi varhaisnuortenromaanin. Selkeyden vuoksi puhun kuitenkin jatkossa kummastakin teoksesta nuortenkirjallisuutena ja nimitän kumpaakin hahmoa nuoreksi.

1.2. Tutkimuskysymys

Lihavuus esitetään teoksissa eri tavoin. *Jalostamon* Sampsan kohdalla lihavuus on ilmeistä. Teoksen alussa lukijalle kerrotaan Sampsan ruumiista ja ”todistetaan”, että hahmo todella on lihava, tarkasteltiinpa asiaa sitten lääketieteellisestä tai yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Sampsan lihavuus ei kuitenkaan pysy todellisissa mitoissaan, vaan pitkin teosta hänen lihava ruumiinsa esitetään liioitellun suurena. *Marenkikeijun* Ulpun kohdalla puolestaan ei missään vaiheessa käy ilmi, onko hän todella lihava vai ovatko kohonnut painokäyrä ja liian pieni kevätjuh lamekko vain merkkejä murrosiässä muuttuvasta kehosta. Läpi teoksen ruoka ja syöminen korostuvat ja hahmon ruumista tuodaan esille normeihin sopimattomana, ja nämä toimivat erottavina tekijöinä Ulpun ja ympäristön välillä. Näistä syistä koen perustelluksi lukea Ulpun hahmoa lihavuuden representaationa. Vaikka lihavuuden esittämisessä onkin eroja, toimivat lihavuuden ja marginaaliin jäämisen aiheet yhdistävinä tekijöinä tutkimieni hahmojen välillä. Olen kiinnostunut siitä yhtäläisyydestä, kuinka kummassakin teoksessa hahmoon kohdistuu ulkopuolinen paine laihtua ja muuttaa omaa kehoaan, mutta he itse ovat tyytyväisiä itseensä ja kapinoivat ympäristön vaatimuksia vastaan.

Tutkimuskysymykseni on, kuinka nuorten päähenkilöiden lihavuutta kuvataan näissä kahdessa kotimaisessa nuortenkirjassa. Miten lihavuuden representaatiot niissä syntyvät? Tutkin näiden kahden hahmon kautta myös sitä, kuinka he itse ja kuinka ympäristö heidän lihavuuteensa suhtautuu ja mitä lihavuudesta seuraa teoksissa. Tutkimukseni jakautuu kolmeen päälukuun. Luvussa 1. Kieli tarkastelen, kuinka lihavuuden representaatioita luodaan teoksissa tekstuaalisin keinoin, kielen kautta. Luvuissa 2. Valta ja 3. Identiteetti tutkin, kuinka representaatiot syntyvät sisällöllisesti.

1.3. Teoreettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet

1.3.1 Katse kohti ruumista

Tutkimusotteeni on sosiologinen. Tarkastelen tutkimieni lihavien nuorten hahmojen vastavuoroista suhdetta ympäröivään yhteiskuntaan. Teoriapohjanani käytän lihavuustutkimusta, jossa lihavuutta tutkitaan yhteiskunnallisesta näkökulmasta; siinä korostetaan lihavuutta ”monitahoisena ruumiillisena ja yhteiskunnallisena ilmiönä” (Harjunen & Kyrölä 2007, 9). Nojaan erityisesti suomalaisen lihavuustutkijan Hannele Harjusen tuotantoon, jossa lähtökohtana on ajatella lihavuutta yhtenä mahdollisena ruumiissa elämisen tapana sekä kulttuurisesti määriteltynä ilmiönä (mt. 10). Toinen tutkimukselleni merkittävä teoreetikko on Deborah Lupton ja hänen teoksensa *Food, the Body and the Self* (1996). Teoksessa Lupton tutkii ruumista, ruokaa ja syömistä sosiologisesta näkökulmasta. Hänen tutkimuksessaan nousee esille, kuinka sen sijaan, että syömistä ajateltaisiin ainoastaan välttämättömänä biologisena tarpeena, on syytä kiinnittää huomiota myös sen kulttuurisiin merkityksiin. Sillä, mitä syömme, miten syömme ja miten ruumiimme asettuvat vallitseviin normeihin, voimme sekä kiinnittyä kulttuuriseen ympäristöömme että ajautua siinä marginaaliin. Ruokiin ja ruokailutottumuksiin on liitetty erilaisia arvotuksia ja näiden kautta yhteiskunta pystyy vaikuttamaan yksilön ruumiiseen (Lupton 1996, 1-2).

Ennen kuin yhteiskuntatieteellinen, lihavuuden sosiaalisen merkityksen huomioon ottava tulokulma löysi paikkansa tutkimuskentällä 2000-luvulla, lääketieteellisellä tutkimuksella oli yksinoikeus lihavuuden käsittelyyn. Lääketieteen näkökulma lihavuuteen on ongelmalähtöinen: lihavuutta lähestytään lääketieteellisenä ongelmana ja lääketieteellistettynä tilana. Usein lihavuus nähdään suoranaisesti sairautena tai ainakin terveysriskinä ja esisairautena. Lihavuuden näyttäytyessä sairautena, herää ajatus tarpeesta ”parantaa” sairas ruumis ja tällä tarpeella perustellaan ympäristön oikeutta puuttua yksilön ruumiiseen (Harjunen 2009, 23). Ajatus lihavuudesta sairautena tai esisairautena on myös tutkimieni representaatioiden pohjana. *Jalostamossa* nimenomaan terveyteen vedoten Sampsan äiti ja projektin vetäjät perustelevat Sampsan projektiin pakottamisen. Hänelle ennen projektia laaditussa diagnoosissa fokus on lihavuuden terveysvaikutuksissa ja siinä, millaisia yhteiskunnallisia vaikutuksia lihavuudella on. *Marenkikeijussa* koulun

terveydenhoitaja edustaa terveydenhuollon institutionaalista valtaa ja pyrkii toistuvilla punnituksilla ja terveellisen ruokavalion merkitystä korostamalla ehkäisemään päähenkilön painonnousua.

Yhteiskunnallisessa lihavuustutkimuksessa on siirrytty lääketieteellisestä, ongelmalähtöisestä katseesta lihavuuden sosiaalisten vaikutusten tarkasteluun. Siinä ruumis ymmärretään dynaamisena, ei staattisena: se on jatkuvan tietoisien muokkaamisen kohde ja jatkuvassa prosessissa tulossa joksikin (Lupton 1996, 15). Erityisesti tämä ajatus ruumiista dynaamisena korostuu lihavan ruumiin kohdalla. Lihavuus ei saa koskaan olla pysyvä olotila, vaan siitä pitää aktiivisesti pyrkiä pois muokaten lihavaa ruumista projektinomaisesti kohti hyväksyttävää ruumisnormia. Mistä käsityksemme oikeanlaisesta ruumiista on syntynyt? Michel Foucault'n mukaan yksilö sisäistää ympäristöstään tietyt käyttäytymisen, tunteiden ja ajatusten mallit ja säännöt ja liittää ne jokapäiväiseen elämäänsä. Ympäristöllä on näin valta ohjata, minkä yksilö mieltää oikeaksi (ks. Lupton 1996, 15). Tämän vallitsevan diskurssin takia lihavuus nähdään väliaikaisena tilana ja kestäättömänä pohjana subjektiuden muodostamiselle (Harjunen 2007, 211). Lihavuus on jotakin mihin ei haluta samaistua ja millaiseksi ei haluta tulla; sitä vasten määritellään se normaali, jota tulee tavoitella.

Hannele Harjusen käsite hegemoninen lihavuusdiskurssi tulee olemaan merkittävä tutkimukselleni. Hegemonisella lihavuusdiskurssilla Harjunen tarkoittaa yleiseksi ja yhteiseksi muodostunutta käsitystä lihavuudesta stigmatisoivana piirteenä, moraalisen epäonnistumisen merkinä ja sairautena. Tämä on se diskurssi, jonka puitteissa lihavuus tulee yleisesti nähdyksi ja näiden negatiivisten assosiaatioiden perusteella ympäristö antaa itselleen luvan syrjiä lihavaa ruumista ja ajaa se marginaaliin (Harjunen 2009, 23 ja 68). Hegemoninen lihavuusdiskurssi nousee esille myös tutkimuskohteissani. Tutkimani hahmot merkitään lihaviin ruumiidensa takia tietynlaisiksi. Teosten ympäristöt uskovat, että niillä on kokonaisvaltainen ”tieto” hahmoista heidän ruumiillisten ominaisuuksiensa perusteella.

Lihavuuden ei-hyväksytystä asemasta kertoo myös se, kuinka lihavuudesta puhutaan. Suomalainen lihavuustutkimus on suora käänös tutkimussuuntauksen englanninkielisestä nimestä *Fat studies*. Lihavuutta lääketieteellisestä näkökulmasta lähestyttäessä on käytetty termejä ”liikalihavuus” (*obesity*) ja ”ylipaino”

(*overweight*) (Harjunen & Kyrölä 2007, 15). Näillä termeillä vahvistetaan lihavan ruumiin asemaa normaalin ulkopuolella: ”ylipainoinen” ruumis on ”yli” normaalin. Termit ovat toiseuttavia määrittäessään jonkun normaaliksi ja samalla jonkun toisen epänormaaliksi. Sen sijaan sosiologisessa lihavuustutkimuksessa käytetään systemaattisesti termiä ”lihava” (*fat*). Koska termillä lihavuus viitataan yleensä sosiaalis-kulttuuriset normit ylittävään ruumiiseen, sopii se ruumiin koon kulttuuristen ja koettujen merkitysten tutkimiseen (mt. 15). Termeihin ”fat” ja ”lihava” yhdistyy myös negatiivisia konnotaatioita. Hannele Harjunen ja Katariina Kyrölä perustelevat termin käyttöä:

Sanoihin ”fat” ja ”lihava” liitetään arkikielessä usein pilkkaava, alentava merkitys, mutta uudessa lihavuustutkimuksessa lihavuus-sanasta halutaan karistaa pilkalliset sivumerkitykset ja vakiinnuttaa se kielenkäytössä ei-arvottavaksi termiksi. (mt. 16)

Tutkimukseni otsikossa nousee esille myös termi ”läski”. Läskiä käytetään sekä synonyymina rasvalle ja rasvakudokselle että loukkaavana nimityksenä lihavalle yksilölle (mt. 307). Olen nostanut termin otsikkoon, sillä sitä käytetään *Jalostamossa* runsaasti Sampsan hahmosta puhuttaessa. Sana ei kuitenkaan esiinny ainoastaan pilkkaavassa merkityksessä ympäristön käytössä, vaan se on myös osa Sampsan omaa sanastoa ja hän määrittelee identiteettinsä sen ympärille. Tulen käsittelemään tätä tutkimuksessani.

Toinen tutkimukseni käsitteistöön liittyvä huomautus on, että puhuessani normaalista ja epänormaalista sekä hyväksytystä ja ei-hyväksytystä sekä muista sosiaalisesti rakennetuista binäärisistä jaotteluista, en käytä termien ympärillä lainausmerkkejä tekstin selkeämmän luettavuuden vuoksi. On kuitenkin tärkeää muistaa, että nämä jaottelut eivät ole totuuksia, vaan ympäristön rakentamia ja ylläpitämiä konstruktioita, ja siksi ne on lukiessa syytä pitää lainausmerkeissä.

1.3.2 Valta

Valta on yksi keskeisistä käsitteistäni, sillä tutkimuskohteissani lihavaa ruumista tuotetaan vallan avulla. Luvussa 2 tulen Foucault’n valtakäsitystä hyödyntäen pohtimaan, millaista valtaa nuoren lihavaan ruumiiseen kohdistuu. Tutkin, miten valta näyttäytyy lapsen ja vanhempien välisessä suhteessa, sekä millaista institutionaalista valtaa tutkimiini hahmoihin kohdistuu.

Vallasta puhuttaessa on mahdotonta olla nostamatta esille Michel Foucault'n teoksessaan *Tarkkailla ja rangaista* (1975/2005) kehittämää uudenlaista valtakäsitystä. Foucault'n mukaan on syytä puhua vallan käytöstä, sen sijaan, että puhuttaisiin sen omistamisesta. Valta ei ole erityinen ominaisuus, jonka toiset omistaisivat ja joka toisilta puuttuisi, kuten aiemmin oli ajateltu (Foucault 2005, 41). Seuraan tutkimuksessani Foucault'n ajatusta siitä, että ruumis näkyvänä ja materiaalisena ominaisuutena antaa ympäristölle mahdollisuuden sijoittaa siihen vaatimuksia ja normeja sekä merkitä sen. Foucault nimittää tätä ruumiin poliittiseksi haltuunotoksi (mt. 39). Omassa tutkimuksessani tämä tarkoittaa sitä, että lihavuus näkyvänä ominaisuutena tulee verratuksi ruumiille yhteiskunnassamme määriteltyihin normeihin ja epäonnistuessaan näihin sopeutumisessa se nimetään epänormaaliksi ja asetetaan marginaaliin.

Poliittisesti haltuun otettuun ruumiiseen kohdistuu kurinpitovaltaa. Kurinpitovalta perustuu säätelyyn, valvontaan ja hallintaan, ja se kohdistuu väestön lisäksi yksilöön ja ruumiiseen tavoitteenaan muun muassa saada yksilöiden moraalinen ja fyysinen terveydentila kurin ja hallinnan alaisiksi (Hall 1999, 41-42). Foucault'n tutkimus keskittyi rangaistuslaitoksissa tapahtuvaan kurinpitovaltaan, sillä näiden laitosten suljetun rakenteen vuoksi niissä ruumiisiin kohdistuu poikkeuksellisen paljon poliittista haltuunottoa (Foucault 2005, 46). Hän kuitenkin tuo esille, että ajatusta ruumiin poliittisesta haltuunotosta kurinpitovallan avulla on mielekästä hyödyntää myös muiden instituutioiden vallankäyttöä tarkastellessa. Valtaa yksilön ruumista kohtaan käytetään sellaisissa tiloissa, joissa valvotaan ja kasvatetaan (mt. 44). Tällaisia instituutioita ovat muun muassa koulu ja terveydenhuolto, jotka ovat vahvasti läsnä lapsen ja nuoren kasvussa. *Marenkikeijussa* nousevat esille juuri nämä instituutiot kouluterveydenhuollon kautta. *Jalostamossa* instituutiona näyttäytyy projekti Sovitus, jossa nuoret ovat mukana. Käytäntöineen ja rangaistuksineen se on hyvinkin rangaistuslaitoksen kaltainen. Projektin toiminta noudattaa Foucault'n ajatusta kurinpitovallasta tuottavana. Tuottavaa vallasta tekee se, että valta on toimintaa, joka kohdistuu muiden ihmisten toimintaan tavoitteenaan tuottaa tietynlaista toimintaa (Foucault 2005, 188-189). Ympäristö on nimennyt projektiin valitut nuoret heidän toimintansa ja ominaisuuksiensa perusteella ei-hyväksytyiksi ja nyt projekti pyrkii käytännöillään ja rangaistuksillaan muokkaamaan nuorista toivotunlaisia.

Foucault'n mukaan valta on läsnä kaikissa vuorovaikutussuhteissa, sillä ihmisen tekeminen kytkeytyy aina toisten ihmisten tekemisiin. Tämä tarkoittaa sitä, etteivät valta ja valta-asetelmat rajoitu ainoastaan instituutioihin. Ne ovat läsnä myös arkisessa perhe-elämässä, sillä valtaa muodostuu kaikkiin käytäntöihin, joissa ihmiset vaikuttavat toisiinsa (Kantola 2010, 84). Omassa tutkimuksessani tällaisia käytäntöjä syntyy lapsen ja vanhemman suhteessa, ja käytännöt liittyvät ruokaan ja syömiseen. Vaikkeivat valta-asetelmat ole staattisia, vaan valta on neuvoteltavissa (Foucault 2005, 41), on lapsen ja vanhemman välisessä suhteessa valta yleensä vanhemmalla. Täten tutkimissani teoksissa hahmojen vanhemmilla on valta-asema lastensa ruumiita kohtaan.

Stuart Hall kirjoittaa, kuinka valta käsitetään usein suoraksi fyysiseksi toiminnaksi. Sen sijaan valta tulisi ymmärtää myös laajemmassa kulttuurisessa ja symbolisessa mielessä (Hall 1999, 193). Tällöin valta on mukana myös muun muassa yksilön identiteetin rakentumisessa sekä muodostamassa ja vakiinnuttamassa representaatiojärjestelmää. Tutkimieni hahmojen representaatiot ovat siis kulttuurisen ja symbolisen vallan alaisia ollessaan osa representaatiojärjestelmää.

1.3.3. Identiteetti

Käytän tutkimuksessani identiteetin käsitettä Stuart Hallin *Identiteetin* (1999) määritelmään pohjaten. Hall käsittää identiteetin rakentuvan eron kautta (Hall 1999, 13). Otan tämän näkökulman tarkastellessani, kuinka tutkimieni hahmojen identiteetit kehittyvät eronteon ja samaistumisen kautta. Kuten yllä mainitsin, kulttuurisella ympäristöllä on valta nimetä normaali ja sen ulkopuolelle sulkeutuva epänormaali sekä olla päättämässä siitä, ketkä kuuluvat ”meihin”, ketkä ”heihin”. Oma paikantuminen näissä jaotteluissa on merkittävä identiteetin rakentumisen kannalta. Päivi Heikkilä-Halttusen mukaan nuortenkirjallisuus toimii peilauspintana nuoren oman identiteetin muokkaukselle tarjotessaan myönteisiä samastumismalleja ja osoittaessaan nyky-yhteiskunnan arvojen ja eettisten normistojen moninaisuutta (mt. 70). Olen Heikkilä-Halttusen kanssa samaa mieltä siitä, että yhtenä päätehtävänä nuortenkirjallisuus tarjoaa samastumismalleja. Mutta nuortenkirjallisuuden tarjotessa myönteisiä samastumismalleja, määrittää se samalla myös ne kohteet, joihin ei tule samastua.

Hall erottelee teoksessaan kolme käsitystä identiteetistä: valistuksen subjektin, sosiologisen subjektin ja postmodernin subjektin. Itse hyödynnän näistä identiteettikäsitteistä sosiologisen subjektin käsitettä. Käsitteet korostaa, kuinka subjekti ei kehity itsenäisesti tyhjiössä, vaan suhteessa toisiin, jotka välittävät yksilölle ympäristön arvoja, normeja ja merkityksiä. Tässä ”interaktiivisessa” käsitteessä identiteetti muodostuu siis yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksessa (Hall 1999, 21-22). Hall kirjoittaa:

Subjektilla on yhä sisäinen ydin tai olemus [- -], mutta se muotoutuu ja muokkautuu jatkuvassa dialogissa ”ulkopuolella” olevien kulttuuristen maailmojen ja niiden tarjoamien identiteettien kanssa. [- -] Projisoidessamme ”itseämme” näihin kulttuurisiin identiteetteihin, samalla sisäistämme niiden merkitykset ja arvot, kun teemme niistä ”osan itseämme” (mts.)

Ajatus on hyödyllinen tutkimuskohteideni analysoimisen kannalta. Oman identiteetin pohtiminen ja muodostaminen on keskeinen osa *Jalostamo*, vaikka tätä ei välttämättä tule heti ajatelleeksi romaanin genren takia. Jännitys- ja seikkailuelementtien alla *Jalostamo* on nimenomaan nuorten identiteetteihin pureutuva teos. Projekti, johon nuoret joutuvat mukaan, on ulkopuolelta tuleva pyrkimys muuttaa nuorten identiteetin psyykkisiä ja sosiaalisia ominaisuuksia yhteiskunnan toivomaan suuntaan. Sampsan kohdalla tämä muutospyrkimys kohdistuu myös fyysisiin ominaisuuksiin. Tästä pyrkimyksestä kertovat nuorille romaanin alussa annettavat ”diagnoosit”, joissa ulkopuolelta nimetään, mitkä nuorten ongelmat ovat ja annetaan nuorille hyvin pahaenteiset tulevaisuudenennusteet, mikäli ympäristön muutospyrkimykseen ei reagoida. Muutamalla hahmoista todella on sellaisia ongelmia, jotka vaatisivat ulkopuolista apua, mutta useimman kohdalla kyse on siitä, että tietynlaiset luonteenpiirteet, asenteet tai arvot määritellään haitallisiksi ja vaarallisiksi, ei niinkään nuorille itselleen vaan yhteiskunnalle. *Marenkikeijussa* lukija pääsee seuraamaan, kuinka lapsuuden ja murrosiän rajalla tasapainoileva Ulpu havahtuu vähitellen pohtimaan identiteettiään. Kiinnostus ja tarve alkaa kysyä itseltään ”kuka minä olen” ei teoksessa lähde yksilöstä itsestään, vaan häneen kohdistuu ulkopuolista painetta tarkastella identiteettiä.

Kummassakaan teoksessa hahmojen identiteetit eivät rakennu ympäristöstään irrallisina, vaan dialogissa sen kanssa. Tutkimukseni kannalta olennaista on, etteivät hahmot ole valmiita omaksumaan niitä merkityksiä ja arvoja, joita heille tarjotaan,

vaan lihavilla ruumiillaan asettuvat niitä vastaan. Hahmojen kohdalla keskiöön nousee identiteetti lihavana: kuinka he itse näkevät itsensä ja kuinka lihavaa identiteettiä pyritään sekä rakentamaan että purkamaan ulkoa päin.

1.3.4. Representaatio

Keskeisiin käsitteisiin kuuluu myös representaatio. Representaatio tarkoittaa uudelleen esittämistä. Se on tapahtuma, jossa kuviin, objekteihin tai ihmisiin yhdistetään tietynlaisia merkityksiä, jolloin samalla annetaan merkityksiä myös ympäröivälle maailmalle. Representaation määritelmään sisältyy sen luonne yhtä aikaa sekä esittävänä, edustavana että tuottavana (Paasonen 2010, 40). Representaatioihin sisältyy valtavasti valtaa. Sillä, mitä esitämme ja miten esitämme, on merkitystä. Erityisesti silloin, kun esitetään jotakin itselle vierasta, representaatiot välittävät voimakkaasti asenteita ja emootioita (Hall 1999, 140). Tästä syystä erilaisuutta on tapana representoida polarisoitujen ja binääristen ääripäiden kautta (mt. 144). Omassa tutkimuksessani tulen tarkastelemaan, kuinka lihavia ruumiita representoidaan kohdeteoksissani. Tutkimani lihaviin nuorten representaatiot esittävät lihavuuden tietynlaisena, teosten kesken osittain yhteneväisenä, osittain eroavana. Erityisesti *Jalostamon* Sampsan hahmossa tulee esille lihavan ruumiin ja normaaliksi vakiintuneen ruumiin polarisoituminen Sampsan lihavuuden paisuessa liioitelluksi.

Jokainen representaatio asettuu osaksi representaatiojärjestelmää, joka on ajan mittaan kielellisistä ja kuvallisista esityksistä sekä oletuksista ja arvottamisista muodostunut kokonaisuus (Paasonen 2010, 42, ks. Hall 1999, 46 ja 150). Järjestelmät ovat jatkuvassa muutoksen tilassa, minkä vuoksi jokaisella toisin toistamisella on merkitystä; esittämällä jokin asia tai ilmiö toisin kuin on totuttu, voidaan horjuttaa ja muokata aiemmista representaatioista syntyneitä esityskonventioita. Mielestäni siksi representaatioiden tehtävä tuottavina on erityisen tärkeä niiden rakentaessa erilaisia arvotuksia ja mielikuvia.

Paasonen kirjoittaa, kuinka representaatiot vaikuttavat siihen, miten hahmotamme itseämme osana ympäröivää yhteiskuntaa ja sen sosiaalisia suhteita (Paasonen 2010, 46). Mitä nuorelle lukijalle täten merkitsee, jos hän huomaa jäävänsä kirjallisuuden representaatioiden ulkopuolelle? Tai jos hän löytää identiteetilleen samaistuttavan kohteen, mutta tämä kohde esitetään ei-toivottuna tai ”epänormaalina”, kuten

esimerkiksi Sampsa ja Ulpu lihavien nuorten representaatioina? Tutkimissani teoksissa lihavuuden representaatiot joiltain osin noudattavat totuttua tapaa esittää lihavuutta: hahmoihin kohdistuu syrjintää ja toiseuttamista. Jossain määrin ne kuitenkin myös esittävät lihavuutta toisin. Paasonen kirjoittaa, kuinka tapamme esittää ihmisryhmiä vaikuttavat tapoihimme suhtautua niihin. Se, kuinka suhtaudumme erilaisiin ihmisryhmiin, vuorostaan vaikuttaa siihen, millaisia representaatioita näistä tuotetaan (Paasonen 2010, 45). Tämä vuorovaikutussuhde toimii myös toisinpäin, minkä takia ajatukseni on, että lihavuuden toisenlaiset representaatiot voisivat vaikuttaa ja muokata sitä, kuinka yhteiskuntamme tällä hetkellä lihaviin suhtautuu. Stuart Hall on kysynyt, voiko vallitsevaa representaatiojärjestelmää vastaan taistella tai voiko sitä muuttaa. Vastaus on kyllä. Hän kirjoittaa, kuinka merkityksiä ei koskaan voi kiinnittää pysyvästi representaatioihin, vaikka tähän pyritäänkin (Hall 1999, 210). Täten vallitsevaa representaatiojärjestelmää on mahdollista horjuttaa korvaamalla representaatioihin kiinnittynyt kielteinen kuvasto myönteisillä esityksillä (mt. 215).

Nuortenkirjallisuus tietyille kohdeyleisölle suunnattuna herättää kysymyksen, millaista yleisöä ajatellen tutkimani representaatiot on kirjoitettu ja millaisia arvoituksia ja merkityksiä niillä halutaan lihavaan ruumiiseen liittää. *Jalostamon* Sampsan karnevalisoitu syöminen voi synnyttää lukijassa niin sääliä ja inhoa kuin mahdollisesti nauruakin. Yhtälailla Sampsan hahmon voi lukea ylistävän normeja rikkovaa ruumista. *Marenkikeijussa* Ulpun representaatiolle ei tarjoudu samalla tavalla monenlaisia tulkintamahdollisuuksia. Teoksen oletettu lukijakunta on nuorempaa, joten Ulpun ruumista ei epänormalisoida yhtä radikaalisti kuin Sampsan ruumista. Myös seuraukset, joita ruumisnormista poikkeamisesta aiheutuu, ovat sellaisia, jotka ovat nuoremmille lukijoille helpompia käsittää. Nuorelle, kehittyvää kehoaan tarkastelevalle tai yksinäiselle lukijalle voi olla helpottavaa löytää *Marenkikeijusta* samaistuttava representaatio. Samaistumismalli saattaa kuitenkin olla sellainen, johon ei haluaisi samaistua, sillä Ulpun asema teoksessa on yksinäinen ja ulkopuolinen.

1.4.5. Groteski

Groteskin käsitettä esitellessäni hyödynnän Irma Perttulan teosta *Groteski suomalaisessa kirjallisuudessa* (2010). Teos johdattaa minut tutkimuksessani

käyttämään Mihail Bahtinin karnevalistisen groteskin käsitettä lihavan ruumiin yhteydessä. Groteskista tuli kirjallisuudentutkimuksen termi 1700- ja 1800-luvun vaihteessa, ja sillä ryhdyttiin kuvaamaan kaikkea sellaista, mitä ei voi järjellä hallita, ja se hahmottuu vastakohdaksi ”kauniin luonnon” jäljittelylle ja valistuksen rationalismille ja optimismille (Perttula 2010, 24). Victor Hugon myötä groteski sai nykyisen merkityksensä, jossa groteski on kaikkea sitä, mikä on oppositiossa vakavaan, hyvään ja kauniiseen nähden maailmassa, luonnossa ja ihmisessä. Groteskia tarvittiin puolustamaan realistisempaa taidetta ja kuvaamaan luonnon toista puolta, muun muassa ruumista ja rumuutta (mt. 25–26). Groteskin ”materiaalis-ruumiillinen ulottuvuus” toi kirjallisuuteen ja muuhun taiteeseen mahdollisuuden kuvata ruumista ja sen toimintaa, kuten syömistä ja muita biologisia tarpeita. Ideaalista ja abstraktista siirrytään materiaalis-ruumiilliselle tasolle, ruumiin tasolle (Bahtin 1995, 19-20).

Groteskin käsite on hyödyllinen ruumiillisuutta tarkasteltaessa, sillä se kuvaa yleisesti poikkeamista luonnollisena ja normaalina pidetystä. Groteskin perustuntemerkkejä ovat liioittelu, ylettömyys ja ylenpalttisuus. Liian iso on helpommin groteskia kuin liian pieni (Bahtin 1995, 270; Perttula 2010, 45). Liioittelulla ja ylettömyydellä pyritään tilanteesta ja tulkitsijasta riippuen joko tuomitsemaan, halveksimaan tai tekemään naurunalaiseksi jokin sosiaalinen ilmiö (Bahtin 1995, 272). Omassa tutkimuksessani tällainen normaalista poikkeava, groteski ruumis on lihava ruumis. Ympäristön silmissä se näyttäytyy liian suurena ja siksi epänormaalina. Tutkimissani teoksissa lihavan ruumiin liioittelu tulee voimakkaammin esille *Jalostamossa* kuin *Marenkikeijussa*, minkä takia hyödynnän groteskin käsitettä erityisesti Sampsan hahmoa tarkastellessani.

Groteskissa rinnakkain esiintyvät kaksi hyvin erilaista määritelmää: Bahtinin hilpeä ja koominen, karnevalistinen groteski sekä Wolfgang Kayserin inhoa herättävä subjektiivinen groteski (Perttula 2010, 27). Keskeisiä eroja näiden välillä ovat nauru vastaan kauhu, kollektiivisuus vastaan yksilöllisyys, avoimuus vastaan sisäänpäin kääntyneisyys ja materiaalisuus vastaan abstrakti sisäinen tila. Koska lihavasta ruumiista groteskin tekee nimenomaan sen materiaallinen, ruumiillinen luonne ja lihavuuden groteskius syntyy kollektiivisesti, ympäristön nimittämänä, koen omassa tutkimuksessani mielekkäämmäksi hyödyntää karnevalistisen groteskin käsitettä. Kauhu ja nauru eivät kuitenkaan sulje toisiaan pois, vaan karnevalistinen groteski voi

yllättäen kääntyä synkäksi tai päinvastoin (mt. 27–29). Näiden kahden haaran limittyminen tulee esille *Jalostamossa*, jossa hilpeydestä ruuan äärellä seuraa järkyttäviä tapahtumia.

Tutkimuksessaan erityisesti naisgroteskiin perehtyneen Mary Russon mukaan yhteistä näille kahdelle groteskille on, että molemmissa groteskien ruumiiden kuvat ovat niitä, jotka on jätetty klassisen estetiikan ruumiskäsityksen ulkopuolelle (Russo 1995, 8). Tällainen klassisen estetiikan mukainen ruumis on Bahtinille ”tarkasti siloteltu, täysin muuttumaton ruumis” (Bahtin 1995, 28), sillä se sopii rationalismin, individualismin ja normalisaation pyrkimyksiin (Russo 1995, 29). Lihava ruumis ei täytä tällaisia staattisen ruumiin odotuksia.

Groteski voi syntyä ja olla tunnistettavissa vain suhteessa normiin: käsityksiimme siitä, mikä on ”luonnollista” ja ”normaalia”, mitä pidämme esteettisenä, sekä suhteessa siihen sosiaaliseen ja poliittiseen sopivaisuuteen, jonka groteski ylittää (Perttula 2010, 32). Normeiksi muodostuneet klassiset estetiikkakäsitykset asettavat ja ylläpitävät rajoja muun muassa siitä, millainen on hyväksyttävä ruumis. Näiden käsitysten vastakohtana groteski estetiikka korostaa heterogeenisyyttä ja rajanylitystä. Groteski on se epänormaali, joka syntyy, kun määritellään normaali (mt. 2010, 30–33).

Tutkimissani teoksissa tämä ilmiö on lihavuus. Bahtinia noudattaen Sampsan lihavasta, groteskista ruumiista syntyy karnevaalinauria: yhtä aikaa sekä myötämielistä että ivaavaa ja pilkkaavaa (mt. 13).

2. KIELI: ”Sä olet Ihra, ei kun anteeksi Sampsä”

2.1. Lihavuuden kielikuvat

Tässä luvussa tarkastelen, kuinka lihavuutta tuotetaan teoksissa kielen avulla. Tutkimieni hahmojen ruumiiden koko ja muoto tuodaan toistuvasti kielen kautta esille. Kieli on ihmisten kesken rakentunut merkitysjärjestelmä ja sen tärkeimpänä tehtävänä on välittää merkityksiä puhujien välillä. Ollessaan keskeinen osa ihmisten välistä kommunikaatiota kieli on monin eri tavoin kytköksissä kielen käyttäjiin ja käyttöympäristöön (Ojutkangas ym. 2009, 192). Ympäristöönsä sitoutunut kieli mahdollistaa sen, että kielelliset ilmaisut voivat olla epäsuoria ja kielen käyttäjät tunnistavat siitä huolimatta niiden merkitykset. Kohdeteosteni kohdalla tämä tarkoittaa sitä, ettei päähenkilöä tarvitse suoraan nimittää lihavaksi, vaan lukija tunnistaa myös muiden ilmaisujen merkitsevän tätä.

Teoksissa käytettäviä epäsuoria ilmaisun keinoja ovat metafora ja metonymia. Metonymia on kielikuva, jossa sana korvataan toisella siihen olennaisesti liittyvällä ilmaisulla ja jossa merkityksen siirto perustuu tuttuuteen ja läheisyyteen. Tunnistettava rinnakkaisuus liittyy siihen, että useimmiten metonymiassa osa esittää kokonaisuutta tai kokonaisuus osaa (Kesonen 2007, 167; Ojutkangas ym. 2009, 197). Tuttuuteen ja läheisyyteen perustuessaan metonymioiden ymmärtäminen edellyttää kielen käyttöympäristön tuntemusta. Lihavuudelle on *Jalostamossa* lukuisia metonymioita, joissa abstrakti asetetaan konkreettisen tilalle. Yleisimmin Sampsasta puhutaan läskinä. Termillä ”läski” ei kuvata ainoastaan lihavaa ruumista, vaan se levittäytyy merkitsemään koko identiteettiä. Läski on metonymia lihavan ruumiin omaavalle henkilölle. Hyvä esimerkki läski-termistä koko identiteetin läpäisevänä on tämän luvun otsikko. Poika, joka myöhemmin on mukana projektissa, kutsuu Sampsaa ensin vahingossa Ihraksi ja vasta sitten tämän etunimellä. Läskin synonyymia ihraa käytetään Sampsan kohdalla erisnimenä. Ihra eli sian elinrasva lihavuuden metonymiana on julma ja sana tuo mukanaan siihen liittyvät konnotaatiot ja liittää ne myös osaksi kuvattua yksilöä.

Kuten edellä mainitsin, metonymiassa osa edustaa kokonaisuutta. Sampsan kohdalla tällaisena kokonaisuutta edustavana osana toimii takamus. Sampsan takamuksen koosta kirjoitetaan useassa kohdassa kirjan alkupuolella. Muiden nuorten kielessä se kasvaa liioitellun suureksi. Esimerkiksi teoksen kahden muun nuoren sanoessa

Sampsalle: ” - Läski hei, tuutko kimppaan? Sun unelmaperseessä kun riittää lääniä” (J, 111) viittaa ”unelmaperse” koko lihavaan ruumiiseen. ”Perseestä” puhutaan myös, kun kerrotaan, että ”Sampsu raivasi parhaillaan vuoteelta tilaa valtavalle perseelleen” (J, 109). Tässä takamuksen kokoon ei viittaa ainoastaan suurta kokoa ilmaiseva termi ”valtava”, vaan myös verbivalinta ”raivata”. Sen sijaan, että puhuttaisiin yksinkertaisesti istumisesta, josta toiminnassa on kyse, muuttuu istuminen lihavan kohdalla tilan raivaamiseksi. Liioitellun suuri takamuksesta tulee myös kohdassa, jossa yksi nuorista pohtii, kuinka he pääsisivät pakenemaan laivalta. Sen sijaan että hän miettisi, onko Sampsasta tappelemaan, hän näkee Sampsassa vain tämän ruumiin koon: ”Riittäisi, että se saisi vastustajan selätettyä ja lösähtäisi sen päälle. Sen takapuolen alle voisi säilöä useammankin, siellä vinkuisivat” (J, 114). Myös tässä kohdassa verbi on kiinnostava. Jälleen istumisesta käytetään synonyymia, jolla luodaan vaikutelma, että lihava ruumis on hallitsematon ja istumisen sijaan ”lösähtää” alas.

Vuorotellen jokaiselle projektin nuorelle on luvassa henkilökohtainen väliintulo, jonka pyrkimyksenä on muuttaa nuoren käytöstä ja toimintaa. Sampsan väliintulo on pysähdys Mässäilijöiden saarelle. Saarella kaikki vaikuttaa olevan liian hyvää ollakseen totta. Nuorille on katettu juhlapöytä, jossa on monta kattausta, ja syöminen yltyy ahmimiseksi. Päivällisen jälkeen nuorille paljastuu, että saarella toimii laihdutusklonikka:

Mässäilijöiden saaren veneistä yksi oli hakemassa mantereelta laitteistoa, toisessa hyllyi joukko uusia, toivorikkaita läskejä matkalla kohti kevyempää tulevaisuutta. (J, 205)

Mässäilijöiden saarella lihava ruumis saa lukuisia metaforia. Aristoteleen *Runousopin* tunnettu määritelmä metaforasta on, että metafora syntyy, kun asialle annetaan nimi, joka varsinaisesti kuuluu jollekin muulle (Aristoteles 1997, 55). Alkuperäinen merkitys siirtyy merkitsemään jotain toista, kun kielenkäyttäjä havaitsee jonkin samankaltaisuuden kahden asian välillä ja alkaa nimittää yhtä toisen nimellä (Ojutkangas ym. 2009, 197). Tällainen samankaltaisuus voi olla esimerkiksi ulkomuoto ja tähän lihavuuden metaforat yleensä perustuvat.

Lihavuuden metaforissa on nähtävissä ympäristön vallitseva asenne lihavia ruumiita kohtaan. Näiden kielikuvien tarkoituksena on rinnastaa lihava ruumis naurua tai inhotusta herättäviin asioihin ja näin korostaa sitä epänormaalina ja ei-

hyväksyttävänä ruumiina. *Jalostamossa* metaforin kuvaillaan lihavaa miestä, jonka lihavuusleikkausta nuoret viedään seuraamaan:

Kusti tuijotti pöydällä retkottavaa ruhoa. Se oli jumalattoman kokoinen, keltatukkainen ihminen. Mies. Ja alasti. Miehen vartalo oli suuri ja piukea, niin pullea, että nahka oli tiukalla. (J, 197–198)

Kielikuvat yltyvät groteskeiksi, kun miestä kuvaillaan myös valtavaksi, vaaleanpunaiseksi siaksi, täyteen pumpatuksi kumiseksi vesileluksi ja öljyllä sivellyksi sumopainijaksi (J, 197). Vaikka mikään näistä ei ole suora ilmaisu lihavuudelle, tunnistamme ne kielellisessä ympäristössämme lihavuuden metaforiksi.

Etenkin ilmaisu ”sika” on vakiintunut mässäilevän tai lihavan ihmisen metaforaksi (Koski 1992, 26). Tämä näkyy myös teoksessa, sillä sekä Sampsan että Mässäilijöiden saaren lihavan miehen kuvailussa näkyy sikoihin liittyvä sanasto (sika, ihra, ruho). Lihavan ruumiin rinnastaminen ulkomuodoltaan samanlaiseksi kuin sian ruumis on jo itsessään nöyryyttävää, mutta lisäksi tällä metaforalla pyritään liittämään lihavaan ihmiseen myös muita ominaisuuksia, joita sikoihin yhdistämme. Sika-metaforan tarkoituksena on osoittaa ihmisen likaisuutta, huonoja pöytätapoja ja ahmattimaisuutta sekä huonoa moraalialia (mt. 26).

Myös Sampsan liikkumisesta ja olemisesta käytetään eri verbejä kuin muiden yhteydessä. Sampsa muun muassa ”löntystää” ja ”lösähtää” sekä ”nytkähtää käyntiin” ja ”rojahtaa”. Sillä, mitä sanoja valitaan käyttää, voidaan arvottaa liikkumista ja joko samaistaa tai tehdä eroa muihin. Löntyttäminen, lösähtäminen, käyntiin nytkähtäminen ja rojahtaminen ovat kielellisiä keinoja tuottaa lihavaa ruumista. Groteskille ominaisesti sanavalinnoilla liioitellaan Sampsan lihavuutta. Mihail Bahtinin mukaan tällaisella liioittelulla voidaan sekä halveksua että tehdä naurunalaiseksi (Bahtin 1995, 272) ja Sampsan kohdalla sanoilla pyritään kumpaankin. Käyntiin nytkähtäminen ja rojahtaminen viittaavat niin suureen ja painavaan ruumiiseen, että se on raskasta saada liikkeelle. Sen sijaan, että hahmo liikkuisi, hänen pitää käynnistää ruumiinsa, tai laskeutuessaan alas ruumis rojahtaa hallitsemattomana. Löntyttäminen ja lösähtäminen puolestaan kuvaavat löysää liikettä ja assosioituvat hitauteen ja laiskuuteen. Näin lihavaan ruumiiseen pystytään liikettä kuvaamalla kytkemään tiettyjä, yhteiskunnassamme paheksuttuja luonteenpiirteitä.

Lihavan ruumiin karnevalistista luonnetta tuotetaan läpi teoksen, vaikkakin tapahtumien karnevalisoituessa Mässäilijöiden saarella myös kieli karnevalisoituu huippuunsa. Mässäilijöiden saarelta projekti etenee Beeta-nimiseen kaupunkiin, jossa nuoret sijoitetaan pareittain paikallisiin perheisiin asumaan. He saavat mukaansa kirjeen, jossa tehtäväksi annetaan ”tunnistaa oma toimintansa ja sen muita ja itseä vahingoittavat mekanismit” (J 290). Perheen ruokaillessa sika-metafora toistuu jälleen Sampsan ruokailun yllyttyä hotkimiseksi:

Iltapalalla Sampsa tiesi, että jokainen hänen nielemänsä suupala laskettiin koko perheen voimin. Kaksikymmentäyksi, kaksikymmentäkaksi... Sampsa nieli, lisäsi vauhtia. Menisivät laskuissa sekaisin, jos hän hotkisi tarpeeksi nopeasti. Hän napsi bratwurstia pikatahtia kuin piraija ja nieli, nieli, nieli. Victoriaksi esittäytynyt tyttö murahti jotakin ässällä alkavaa. Sampsa ei kuullut kunnolla, mutta arveli tytön sanoneen saksaksi sika. Scweinhan se oli? (J 291)

Sen sijaan, että Sampsa loukkaantuisi tästä halveksivasta ilmaisusta, hän antaa tilanteen yltyä entisestään:

Sampsa yritti röyhtäistä. RÖYYHH... se oli teatraalinen tekoröyhtäys, aika hyvä. Jollei kulunut päivä olisi ollut niin raskas, Sampsa olisi ottanut tilanteesta täyden ilon irti. Sampsa sai leivänpalan väärään kurkkuun ja alkoi yskiä. Julia löi juomalasinsa pöytään ja nousi mielenosoituksellisesti. Sampsa antoi syljen ja leivänpalojen lentää. (J 291)

Lihavan ruumiin karnevalistisuus korostuu etenkin sellaisissa kohdissa, joissa Sampsan ruumis joutuu törmäyksiin ympäristön kanssa. Bahtin korostaa, että groteski ruumis ei ole erillään muusta maailmasta, vaan ylittää itsensä ja omat rajansa (Bahtin 1995, 26). Röyhtäyksen ja suusta lentävän syljen kautta Sampsan ruumis ylittää rajansa. Groteskissa ruumiissa korostuvat ne ruumiin osat, joiden kautta ruumis on avoin ympäristölleen: aukkojen kautta ympäristö pääsee ruumiiseen sisään ja erilaisten kohoumien kautta ruumis itse työntyy ympäristöön (mt., 26). Lihavan ruumiin kohdalla on kyse tällaisista maailmaan työntymisistä. Mainitsemani liioitellun suuren takamuksen lisäksi myös Sampsan vatsa on ympäristöön työntyvä kohouma. Kohdissa, joissa Sampsan vatsa nousee aiheeksi, on kyse kirjaimellisista yhteentörmäyksistä ympäröivän maailman kanssa:

Sampsa katseli kädessään olevaa kahvaa hämmästyneenä ja istahti alas. Vatsa, josta hän välillä oli niin ylpeä, osui pöydänreunaan ja keitto läikähti. Kaikki tuijottivat. (J 91)

Sampsan lause katkesi keskeltä, kun kaksi marssilaista ryntäsi hänen ohitseensa, tai siis toinen ryntäsi, toinen vain yritti, arvioi Sampsan leveyden väärin ja tömähti päin vasenta kylkeä. (J, 151)

On olennaista tuoda esille kerronnalliset erot teosten välillä. *Jalostamossa* käytetään hän-kerrontaa ja näkökulma vaihtelee henkilöiden välillä. *Marenkikeijussa* puolestaan on minä-kertoja. Riippuen siitä, kenen hahmon näkökulmasta Sampsasta kerrotaan, on huomattavissa hienoisia eroja siinä, kuinka lihavuus kielellistyy. Yhtä nuorta lukuun ottamatta nuorten puheessa tulee esille lihavuudelle naureskelevä sävy. Tämän yhden nuoren näkökulmasta kerrottaessa luettavissa on naurun sijasta sääliä. Näissä eroissa todentuu groteskin ruumiin kahtalainen vastaanotto. Lihava ruumis groteskina ruumiina herättää nuorissa niin huumoria ja pilkkaa kuin sääliäkin. Mielestäni näillä kerronnallisilla eroilla teosten välillä ei ole suurta vaikutusta siihen, kuinka lihavuutta niissä representoidaan. Keskenään erilaisilla kertojilla olisi luultavasti suurempi vaikutus, mikäli *Marenkikeijun* minä-kertoja identifioituisi lihavaksi samalla tavalla kuin Sampsan hahmo. Teosten välillä on kuitenkin huomattavia eroja siinä, kuinka lihavuutta tuotetaan tekstuaalisin keinoin. *Marenkikeijun* Ulpun ruumiin koosta puhutaan teoksessa suoraan vain muutaman kerran ja kieli on huomattavasti hienovaraisempaa kuin *Jalostamon* Sampsan kohdalla; se ei yllä groteskiksi. Sen sijaan, että tämä johtuisi kerronnan välisistä eroista, näen tähän syynä teosten erilaisen lukijakunnan. *Marenkikeiju* on suunnattu nuoremmille lukijoille kuin *Jalostamo*. Yhteistä teoksille ovat kuitenkin metaforat. Ulpun ruumiin kokoon viitataan metaforilla tonnikeiju, pallovatta ja possu.

Teos alkaa Ulpun haavekuvalla, jossa hän on metsässä asustava keiju, jonka iho on kermatoffeeta, tukka pähkinäsuklaata ja suu vadelmaleivos (M, 6). Ulpu haaveilee olevansa teoksen nimen mukainen marenkikeiju. Miellämme keijuihin assosiaatioita tietynlaisesta ruumiin koosta ja -rakenteesta. Kotimaisten kielten keskuksen laatima Kielitoimiston sanakirja määrittelee sanan keiju seuraavasti: "kevyesti liikkuva hento naispuolinen luonnonhaltia". Tässä asiayhteydessä keijun voi tulkita toimivan metaforana hoikalle ruumiille ja hoikkuuden edustavan satumaista kauneutta (Jokinen 2015, 50). Tämä määritelmä ei vastaa kuvaa, joka lukijalle piirretään Ulpusta. Marenki on makeaa ja hyvin kevyttä. Keveytensä kautta marengin voi yhdistää keveisiin keijuihin. Samaan aikaan marenki assosioituu kuitenkin myös sokeriin ja sokeri epäterveelliseen, jolloin marenkikeiju-sanaan syntyy ristiriita.

Samanlainen ristiriita on Ulpun keijunkeveiden unelmien ja hänen syömisensä välillä.

Teoksen nimen kanssa vastakkain asettuu toisenlainen keijuus. Ulpun luokkalaiset nimittävät häntä kevätjuhlassa tonnikeijuksi. Ulpun lähtiessä lavalle hakemaan saamaansa diplomia, luokkalaiset ilveilevät: “- Tonnikeiju eteen leijuu.” (M,81) Vaikka tonnikeiju-nimityskin sisältää sanan keiju ja luokkalaiset käyttävät verbiä “leijua”, joka tarkoittaa kevyttä, painotonta liikkumista, lukija tunnistaa tämän solvaukseksi. “Tonni” viittaa tässä yhteydessä painoon ja kun se yhdistetään hentoon keijuun ja leijumiseen, syntyy näiden ristiriidasta irvokas lihavuuden metafora.

Kolmas Ulpusta käytettävä lihavuuden metafora on possunössö tai nössöpossu. *Jalostamossa* Sampsasta käytetty mässäilevän ihmisen metafora sika toistuu Ulpun kohdalla lapsenomaisempana possuna:

Minä kuulin hänen äänensä päässäni. Se kaikui korvasta korvaan ja kiersi pääkopan ylhäältä ja kirveli leuoissani. Silja sanoi: Säälittävä nössö. Possu. Nössöpossu. Possunössö. (M, 104)

Vaikkei kohtauksessa tulekaan puheeksi Ulpun syömistottumukset tai ruumis, tunnistaa possun, kuten Sampsan kohdalla sian, viittaavaan lihavaan ruumiiseen. Kuten Sampsan kohdalla kirjoitin, possu/sika-metaforaan kytkeytyy fyysisten assosiaatioiden lisäksi myös oletuksia tietynlaisesta luonteesta. Yksilön ulkoisen olemuksen katsotaan kertovan hänestä kokonaisvaltaisesti (Lupton 1996, 16). Käsitys lihavan luonteesta tietynlaisena vahvistuu, kun possuun yhdistetään sana nössö, joka viittaa heikkouteen ja arkuuteen. Possunössö/nössöpossu on sisällöllisesti sekä ruumiiltaan että luonteeltaan pehmeä.

Eriyisen kiinnostava on Ulpun äidin tyttärestään käyttämä nimi pallonenvatta. Äiti käyttää nimitystä hellittelynimenä, mutta samaan aikaan se hyvästä tarkoituksestaan huolimatta sisältää myös vihjauksen Ulpun epätoivotusta ruumiinkoosta ja -muodosta. Hellyyttä ja lempeyttä nimitykseen tuo lapsenomainen murrasana “vatta” ja myös sana pallo muuttuu lapsellisemmaksi -nen-päätteellä. Tästä huolimatta nen-päätteineenkin pyöreänmuotoinen pallo viittaa pyöreään vatsanseutuun ja lihavuuteen. Lihavuuden metafora on tässä naamioitu hellyydeksi. Metaforisuus käy selkeästi ilmi yhteydestä, jossa nimitystä käytetään. Ulpu ei ole mahtunut äidin

hänelle ostamaan kevätjuh lamekkoon ja joutuu nyt sovittamaan äitinsä vaatteita. Äiti käy vaatekaappia läpi hameiden vyötäröjä venytellen:

Tämä puristaa maha, valitin ja änkesin sormen vyötärökaitaleen alle.
Äiti meinasi sanoa jotakin, mutta sitten hän taputti minun vatsaani.
Voi sinua, hän sanoi kuitenkin. - Äidin pieni pallonenvatta. (M, 78)

Äiti meinaa ensin jättää tyttärensä ruumiin kommentoimatta ja tyytyä vain vatsan taputukseen, mikä sekin on merkityksillä latautunut ele. Sitten hän päättää kuitenkin kutsua tyttärtään pallonenvattaksi, mikä on varmasti lempeämpi kuin hänen ensin ajattelemansa sanat, mutta nimeää silti Ulpun ruumiinkooltaan hänen silmissään ei-hyväksytyksi.

Se, mitä sanoja valitsemme käyttää, kertoo jotakin henkilöiden välillä vallitsevasta valtdynamiikasta: käytetty kieli on kielellistä vallankäyttöä. Sillä, millaista kieltä käytämme, on suuri vaikutus ruumiillisuuden tuottamisessa. Tämä näkyy myös tutkimuksen termistössä. Kuten johdannossa kirjoitin, lihavuustutkimuksessa käytetään systemaattisesti termiä ”lihava”. Kun tutkimuksessa silloin tällöin näkee käytettävän myös termiä ”läski”, kyse on syrjivän sanan haltuunotosta. ”Läski” on vakiintunut myös *Jalostamon* Sampsan omaan kielenkäyttöön ja näin hän on ottanut sanan takaisin itselleen. Stuart Hall nimittää tällaista toimintaa ristiinkoodaukseksi. Tällöin tartutaan olemassa olevaan merkitykseen ja haltuunotetaan se uuden merkityksen tuottamiseksi (Hall 1999, 211). Tällaista vastaavaa kielellistä haltuunottamista on tehty muun muassa seksityöläisten liikkeissä huora-käsitteen suhteen. Käsite on otettu käyttöön liikkeen omissa iskulauseissa (esimerkiksi *Sluts Unite!* ja *Whore Power!*) ja tällöin se saa uuden kontekstin. Käsitteen kontekstia muuttamalla horjutetaan halventaviksi tarkoitettujen sanojen voimaa ja pyritään antamaan niille positiivinen sisältö, jolloin ne menettävät alkuperäisen tarkoituksensa syrjinnän ja eriarvoistamisen välineinä (Kontula 2008, 214). Palaan Sampsan läski-identiteettiin kolmannessa luvussa.

2.2 Ruuan kielellinen läsnäolo

Lastenkirjallisuudessa ruuan merkitys on suuri ja se näyttäytyy olennaisena osana lapsuuden rakentumista. Ruoka on teoksissa läsnä sekä kielellisesti että sisällöllisesti. Yleisiä ruokateemoja ovat olleet muun muassa mässäily, juhlat, ruoka lohtuna, ruuan puute ja nälkä sekä syö tai tule syödyksi-asetelma (Bergstrand 1999, 137). Syöminen

on usein ylenpalttista ja ruokaan liittyy liioittelua, ja siksi eksessin käsitteen hyödyntäminen lasten- ja nuortenkirjallisuutta käsitellessä on perusteltua. Eksessi tarkoittaa ”sekä ylenpalttisuutta, liiallisuutta, kohtuuttomuutta ja rajojen yli pursuamista, että hurjastelua ja mässäilyä” (Lappalainen 2006, 127). Tutkimissani teoksissa ruuan kielellinen läsnäolo paisuu paikoin eksessiiviseksi.

Jalostamossa Sampsan synnin, mässäilyn, olettaisi tuovan ruuan runsaasti kielellisesti läsnä teokseen. Teos sisältää kokonaisuudessaan kuitenkin melko vähän syömistä ja siksi myös vähän ruokaa. Tähän syynä on se, että ruuan kieltäminen ja sen säännöstely toimivat projektissa rangaistusmuotoina eikä tilaisuuksia syömiseen tai etenkin mässäilyyn tarjoudu. Ruoka on usein läsnä nimenomaan poissaolonsa kautta, kun Sampsa suree nälkäänsä. Tähän poikkeuksen tekee kuitenkin luku, jossa nuoret vierailevat Mässäilijöiden saarella. Siellä ruokaa on yhtäkkiä ylettömästi ja syöminen yltyy mässäilyksi. Aiemmassa alaluvussa käsitelin sitä, kuinka lihavuuden metaforat karnevalisoituvat saarella. Muusta teoksesta erottuva kielellinen muutos luvussa on myös se, että mässäilyn myötä mahdollistuu ruuan kielellinen läsnäolo.

Mässäilijöiden saari näyttäytyy nälkäisille nuorille hetken ajan kansansaduissa toistuvana *Schlaraffenlandina*, kuvitteellisena laiskottelun ja mässäilyn maana. Käsite *Schlaraffenland* (suom. yltäkyläisyyden maa) syntyi Saksassa 1500-luvulla ja levittäytyi sieltä suureen osaan Eurooppaa. Vähitellen tämän yltäkyläisyyden maan motiivi ilmaantui myös lastenkirjallisuuteen muun muassa piparkakkutaloina, juustovuorina ja muina ruuantäyteisinä mahdottomuuksina (Bergstrand 1999, 43). *Schlaraffenland*-perinne elää edelleen modernissa lastenkirjallisuudessa. Se tulee esille myös tutkimuskohteissani, vaikka ne ovat lastenkirjallisuuden sijaan nuortenkirjallisuutta. Modernissa kirjallisuudessa satumaa on kuitenkin muuttunut painajaiseksi, sillä nyt mässäilystä seuraa usein vatsakipua, katumusta tai muita ikäviä seurauksia (mt. 44). Myös Mässäilijöiden saarella nautittu ylenpalttinen päivällinen päättyy kammottavalla tavalla. Karnevalistiseksi yltyvä päivällinen on *Jalostamon* ruuantäyteisin kohta. Saarella nuorille valmistettua ateriaa edeltää kolmen trubaduurin esittämä laulu:

- Sata saavia lihoa, sata syltä makkarata, verta seitsemän venettä, kuuta kuusi tynnyriä... Oisi Luoja laulamassa, laulaisi meret mesiksi, meren hiekat hernehiksi, meren mullat maltahiksi, suoloiksi meren someret, lehot laajat leipämaiksi, ahovieret vehnämaiksi, mäet mämmikakkaroiksi, kalliot kananmuniksi... (J 193)

Kieleltään erikoinen laulu saa nuoret nauramaan. Alkusointuisen ja runomuotoisen kielen lisäksi laulussa luultavasti naurattaa siinä pyydytyt erikoiset ruuat: Luojalta toivotaan muun muassa maltaita ja ”mämmikakkaroita”. Myös itse päivällisellä tarjotut ruokalajit ovat epätavanomaisia:

- Saisinko saliin ensimmäisen kattauksen, hän huudahti ja lähes saman tien astuivat tarjoilijat sisään ja kattoivat pöytään veitset, lusikat, maljat ja pikarit. He poistuivat hetkeksi ja tulivat takaisin höyryävien tarjoiluastioiden kanssa.
- Munamuhennosta pippurijyvästen, hunajan ja sahramin kera, kuulutti tarjoilija ensimmäisen kulhon takaa.
- Hirssiä, esitteli toinen.
- Lampaanlihaa sipulien ja paistettua kanaa luumujen kera, messusivat kolmas ja neljäs (J 194).

Ruokaa tuotiin koko ajan lisää. Metsälintupaistia pippurikastikkeessa, riisiä sokerin kera, inkiväärissä keitettyjä forelleja, pannukakkuja vattuhillolla, munilla täytettyä hanhen- ja kananpaistia, karppeja, haukia ja leivonnaisia. (J 195)

Nuortenkirjallisuudelle epätyypilliset ruuat kiinnittävät Mässäilijöiden saaren *Schlaraffenlandin* traditioon. Siellä ruokalajien ei tarvitse noudattaa tavanomaisia rajoja, vaan ne voivat olla mitä mielikuvituksellisempia yhdistelmiä (Nikolajeva 1999, 183), esimerkiksi juuri illallisella kuvattujen erikoisten annosten kaltaisia. Tähän asti sekä tekstuaalisesti että sisällöllisesti poissaollutta ruokaa on nyt, ei ainoastaan tarpeeksi, vaan ylitse pursuavan paljon, ja puutteesta ja nälästä siirrytään mässäilyyn.

Keskeinen keino kielelliselle eksessille lastenkirjallisuudessa ovat lukuisten ruokalajien luettelot. Niissä tärkeää on ruuan määrän korostaminen ja ruokien yksityiskohtainen kuvailu. Ruokaluettelot ylittävät realistiset mittasuhteet ja muuttuvat ylenpalttisuudessaan jopa groteskeiksi (Nikolajeva 1999, 183-184). Ruokaluettelot ovat yhteinen kielellinen tekijä tutkimieni teosten välillä. *Jalostamossa* ruuan yletön määrä tulee esille ainoastaan Mässäilijöiden saaren päivällisellä, mutta *Marenkikeijuun* sisältyy useampia ruokaluetteleja. Tähän saattaa osaltaan vaikuttaa se, että eksessiiviset ruokamäärät ovat tyypillisempiä lasten- kuin nuortenkirjallisuudessa, ja *Marenkikeiju* tasapainottelee lasten- ja nuortenkirjallisuuden välillä. Yksityiskohtien korostaminen ruokaa kuvailtaessa on myös tyypillistä nimenomaan lastenkirjallisuudelle, sillä yksityiskohdat ovat lapsilukijalle tärkeitä (mt. 189)

Yksi esimerkki tällaisesta *Marenkikeijun* ruokaluettelosta, jossa ruoka kuvaillaan tarkasti ja sen määrä kasvaa yli realististen mittasuhteiden, on Ulpun fantasia yhteisestä mässäilystä ihailemansa Siljan kanssa:

Äiti ostaa heille kanahampurilaisia, kahden pihvin hampurilaisia, ekstrajuustohampurilaisia sekä ranskalaisia ja paprikamajoneesia. Jälkiruuaksi he ottavat sundae-jäätelöt, vadelmapirtelöt ja omenapiirakat. Pöytä on väärällään kokismukeja. Me ei jakseta enää syödä, he ulvovat (M, 17)

Eksessi ei ulotu ainoastaan ruuan määrään, vaan myös toimintaan: rajoja ylitetään myös siinä, mitä syödään. Ulpu ja Silja syövät epäterveelliseksi määriteltyjä, ”kiellettyjä” ruokia. Ulpu kohdistaa fantasiassaan anarkian auktoriteetteja kohtaan syömällä kaikkea muuta paitsi sitä, mikä on sallittu, ja syöden ahmien, hotkien ja kohtuuttomasti (vrt. Keeling & Pollard 1999, 127). Tätä anarkiaa auktoriteettia, tässä tapauksessa äitiä, kohtaan vahvistaa se, että fantasiassa juuri äiti on se, joka ruuat ostaa.

Marenkikeijussa syödään huomattavasti enemmän, sillä toisin kuin *Jalostamossa*, ruokaa on koko ajan yllin kyllin tarjolla. Erityisesti ruoka tulee teoksessa kielellisesti näkyville siinä, kuinka asioita kuvaillaan. Ruoka on jatkuvasti kaikkialla. Ruuan jatkuva läsnäolo alkaa jo teoksen ulkoasusta: kansissa muun muassa talon pihalla on valtava, lähes talonkokoinen donitsi, ananas ja karkki odottavat suojatien varrella ja metsässä puiden lomassa kasvaa banaani ja tikkareita. Tämä ympäristön muodostuminen ruuasta yhdistyy kuvauksiin *Schlaraffenlandista* lastenkirjoissa.

Sen lisäksi, että teos sisältää paljon konkreettista ruokaa, käytetään ruokaa myös metaforissa, jolloin siitä tulee jotakin muuta. Metaforassa ei ole kyse ainoastaan nimityksen siirrosta, vaan se tuo mukanaan myös merkityksen siirron ja merkityksen lisäyksen; uusi nimi tuo mukanaan uusia merkityksiä (Krappe 2007, 146). *Marenkikeijussa* ruokia käytetään metaforina kuvaamaan niin esineitä, maailmaa kuin hahmojakin. Ne ruoka-aineet, joilla Ulpu valitsee maailmaa ympärillään kuvata, kertovat hänen niihin yhdistämistään tunteista ja merkityksistä.

Makeat herkut ja sokeri yhdistyvät hyvään ja ihanaan. Kun koulun loppuun on enää neljä päivää, Ulpu iloitsee kesälomasta: ”Se kuulosti valkosuklaavanukkaalta. Se kuulosti vadelmatuulihatuilta ja kolakreemiltä” (M, 69). Hänen ei tarvitse yli seitsemääkymmeneen päivän nähdä muita koululaisia, joiden hengitys puolestaan

haisee veripaltulta. Aiemmassa luvussa nostin esille, kuinka Ulpu haaveissaan on toffeesta, suklaasta ja vadelmaleivoksista koostuva keiju. Toffee, suklaa ja vadelmaleivos yhdistyvät Ulpun mielessä hyvään. Myös Ulpun ihailema Silja herättää miellelyhtymiä sokerisiin herkkuihin: ”Appelsiinivaahtoa, unelmatorttua, lusikkaleipiä. Kun ajattelin Siljaa, ajattelin jotain vaaleaa ja höytyväistä.” (M, 10). Siinä, millä ruuilla ja ruoka-aineilla Siljaa ja hahmon edustamaa tyttöyttä on valittu kuvata, voi nähdä vaikuttavan ruokien binäärinen jaottelu feminiinisiin ja maskuliinisiin ruokiin. Deborah Lupton puhuu ruokien kulttuurisesta sukupuolittamisesta. Tässä jaottelussa makeat ruuat perinteisesti assosioituvat feminiinisyyteen. Lupton mainitsee tunnetun lastenlorun, jossa tyttöyttä rakennetaan nimenomaan sokerin ympärille: ”little girls are made of sugar and spice and all things nice” (Lupton 1996, 105). Ulpun ajatuksissa Silja on juuri tällä tavalla ”sokerista tehty” ja myös Ulpu toivoisi tulevansa kuvatuksi näin.

Toinen keskeinen naishahmo, joka tulee usein ruokametaforin kuvatuksi, on Ulpun terveydenhoitaja. Hän ei kuitenkaan herätä miellelyhtymiä feminiinisesti koodattuihin ruokiin, kuten Silja, vaan ruokiin, joita Ulpu inhoaa. Terveydenhoitaja on Ulpun vastustama auktoriteetti ja siksi hän lemuaa banaaneilta, jotka Ulpun mielessä yhdistyvät oksennustautiin. Hän myös kuvailee terveydenhoitajan kättä broilerinkoiveksi ja säärien suonikohjuja herneiksi:

Ajattelin terveydenhoitajaa, joka ahtoi reisiään sukkahousuihin. Herneet turposivat, jotkut niistä räjähtivät, niiden nahka irtosi niin kuin hernekeitossa herneiden kuori ja alkoi valua vihreää visvaa. Mitä voimakkaammin terveydenhoitaja repi sukkahousujaan, sitä rajummin herneet repeilivät ja sotkivat terveydenhoitajan jalat ja lattian. Jokaisella terveydenhoitajan askeleella hänen jälkeensä jäi sameanvihreitä lätäköitä ja etova hernekeiton haju. (M, 65)

Tämä metafora suonikohjujen ja vihreää visvaa valuvien herneiden välillä on groteski, sillä siinä ruumis ylittää Bahtinin ajatusten mukaisesti omat rajansa valuessaan eritteenä ulos maailmaan. Terveydenhoitaja, joka rakentaa Ulpun ruumiista epänormaalia ja liiallista, on nyt itse ylitsepursuava ja hänen ruumiinsa on groteski. Aiemmin teoksessa on kerrottu, ettei Ulpu voi sietää hernekeittoa, joten terveydenhoitajan perässään jättämä ”etova hernekeiton haju” kuvaa Ulpun suhdetta terveydenhoitajaan. Ulpun tapa kertoa terveydenhoitajasta inhoten voi olla myös keino synnyttää pilkallista komiikkaa tämän ympärille. Terveydenhoitajan kuvaaminen broilerinkoipena ja myöhemmin muun muassa pipariakkana ja

näätäkungattarena alentaa häntä auktoriteettiasemastaan. Nuortenkirjallisuudessa koulun auktoriteetit joutuvat usein tällaisen huumorin kohteeksi. Naurunalaiseksi saattaminen representoi nuoren kapinaa kohtaamiaan sosiaalisia asetelmia vastaan (Trites 1998, 34-35).

Myös isoveljeään Kiviä miettiessään Ulpu ajattelee hernekeittoa. Lisäksi isovelji assosioituu myös tillilihaan ja maksapihveihin. Kyseessä ovat Ulpun inhokkiruuat, joten ne metaforisesti kertovat sisarusten negatiivisesti latautuneesta suhteesta. Huomionarvoista on myös, että näissä valinnoissa kuvata isoveljeä voi nähdä ruokien sukupuolittuneisuuden. Siinä missä kulttuurisessa ympäristössämme makeat herkut yhdistyvät feminiinisyyteen, maskuliinisyyteen puolestaan assosioituu punainen liha (Lupton 1996, 104; Caplan 1997, 10).

3. VALTA: “Anna edes kaalia”

3.1. Vanhempien valta ja eksessi

Edellisessä luvussa käsittelin, kuinka lihavuuden representaatioita tuotetaan tutkimuskohteissani kielellisesti. Seuraavissa kahdessa luvussa keskityn tarkastelemaan, millä sisällöllisillä tekijöillä lihavuutta rakennetaan. Foucault’n valtakäsitystä noudattaen valta on läsnä kaikessa vuorovaikutuksessa. Nuoruudessa yksilö joutuu etsimään paikkaansa valtarakenteissa. Hänen täytyy neuvotella siitä niiden instituutioiden kanssa, jotka osallistuvat sekä yksilön henkisten että fyysisten ominaisuuksien muovaamiseen (Trites 1998, x). Kun lihavaan ruumiiseen kohdistuu institutionaalista valtaa, kohdistuu lihavaan nuoren ruumiiseen tämän lisäksi myös lähiympäristön auktoriteettien, yleensä vanhempien, valtaa. Tässä luvussa käsittelen tätä Sampsan ja Ulpun syömiseen ulkopuolelta kohdistuvaa valtaa. Ensimmäisessä väliluvussa keskityn vanhempien valtaan ja sitä vasten asettuvaan eksessiin.

Ruoka ei koskaan ole vain jokaiselle välttämätöntä ravintoa, vaan siihen kytkeytyy monia merkityksiä. Se mitä syömme ja miten syömme määrittävät sosiaalista ja kulttuurista asemaamme (Eräsaari & Uusihakala 2016, 8). Ruoka kytkeytyy voimakkaasti sosiaalisiin suhteisiin, erityisesti valtaan ja mahdollisuuteen sisällyttää jotkut mukaan samalla sulkien toiset ulos (Caplan, 1997, 3). Kuten jo edellisessä luvussa käy ilmi, myöskään kirjallisuudessa ruoka ei ole koskaan vain ruokaa, vaan sen avulla voivat nousta esille esimerkiksi juuri sosiaaliset suhteet ja eronteko. Päivi Lappalaisen mukaan sekä lasten- että nuortenkirjallisuudessa ruokaan kytkeytyy valta tavalla tai toisella. Kun lastenkirjallisuudessa ruuan avulla kyseenalaistetaan aikuisten valta ja kapinointi tapahtuu mässäilyn kautta, nuortenkirjallisuuden anoreksiakuvauksissa valta taas kietoutuu kysymyksiin ruumiillisuudesta, sukupuolesta, seksuaalisuudesta ja identiteetistä sekä yhteiskuntamme normittavuudesta, ja niissä pyritään hillintään hallitsemalla ruokailua (Lappalainen 2006, 136). Nuortenkirjallisuudessa ruoka ja syöminen nousevat yleensä esiin syömishäiriöiden kautta (mt. 128). Tutkimani teokset ovat poikkeus tähän. Vaikka ne ovatkin lajiltaan nuortenkirjallisuutta, niissä kuvatut ruokasuhteet edustavat ennemmin lastenkirjallisuudelle ominaista anarkiaa. Tämä johtuu siitä, etteivät teokset asetu jatkumoon, jossa ruumiillisuutta kuvataan nimenomaan syömishäiriöiden kautta, vaan päinvastoin hahmot ovat lihavia. Onko lihavuus siis

anarkiaa? Lastenkirjoissa mässäilyn tehtävä on uhmata aikuisten maailman rajoituksia (mt. 2006, 127), mutta nähdäkseni tutkimieni hahmojen kohdalla kyse on tämän lisäksi laajemmin yhteiskunnan ruumisnormien uhmaamisesta.

Vanhemman ja lapsen väliset valtasuhteet tulevat näkyviksi muun muassa ruuan käsittelyn kautta. Ruokaan kohdistuvat valtasuhteet ovat keskeisiä lapsille ja myös nuorille, sillä aikuisilla on valta päättää siitä, milloin ruokaa on saatavilla sekä millaista ruokaa ja kuinka paljon syödään (Malewski 2014, 100). Kulttuurissamme rakkaus, erityisesti äidillinen rakkaus, yhdistetään kiinteästi ruokaan (Lupton 1996, 37). Tästä näkökulmasta katsottuna ihmisen fyysinen ulkomuoto toimii ulkopuolelle osoituksena siitä, huolehditaanko ja välitetäänkö hänestä (Eräsaari & Uusihukkala 2016, 32). Ajattelen tämän pitävän paikkaansa erityisesti lasten ja nuorten kohdalla, joilla ei ole täyttä päätäntävaltaa omasta syömisestään, vaan he ovat suurelta osin ruokkijansa varassa. Tällöin ulkomuodon ei siis ajatella olevan osoitus yksilön luonteesta tai henkilökohtaisista valinnoista, vaan hänen saamastaan huolenpidosta (mt.). Kuinka lihavuus suhteutuu tähän ajatukseen? Lihavan kohdalla ympäristö lakkaa kantamasta vastuuta ja hegemonista lihavuusdiskurssia noudattaen epänormaaliksi määritelty fyysinen ulkomuoto tulkitaan nimenomaan yksilön luonteen ja valintojen kuvaksi. Lihavuudesta tulee yksilön henkilökohtainen ongelma ja epäonnistuminen (Harjunen 2009, s?). Lihavan lapsen tai nuoren kohdalla tämä ei kuitenkaan ole niin yksiselitteistä kuin mitä sen aikuisen kohdalla ajatellaan olevan.

Jalostamon projektissa on Sampsan osalta kyse pyrkimyksestä ottaa hänen syömisensä ulkopuolelta käsin hallintaan. Projektissa hallinnan keinona toimii Sampsan syömisestä rajoittaminen: projektin vetäjät säätelevät sitä, milloin ja mitä ruokaa on saatavilla. Suurimman osan ajasta he rangaistuksen lailla kieltävät sen kokonaan. Teoksessa projektin vetäjillä on se valta, joka yleensä kuuluu vanhemmille. Sampsan vanhemmistakin kuitenkin puhutaan. Ruoka, ruuan valmistaminen ja ruokkimisen kuvastama hoiva ovat yhteiskunnassamme selkeästi sukupuolittuneita ja ne kytkeytyvät feminiinisyyteen (Eräsaari & Uusihukkala 2016, 32; Lupton 1996, 39). Pienelle lapselle tärkein henkilö on luonnollisesti se, joka tarjoaa ruokaa ja tyydyttää perustarpeen, ja perinteisesti lastenkertomuksissa tämä rooli on äidillä (Nikolajeva 1999, 188). Sampsalle äiti ei kuitenkaan näyttäydy ruokkivana hoivaajana, vaan auktoriteettina, jolla on ruokaan ja syömiseen kohdistuva valta.

Sampsan perheestä kerrotaan lyhyesti teoksen alussa:

Sampo Saarnion suvussa esiintyy pistemäistä liikalihavuutta. Isä, Teuvo Saarnio, on joka toinen viikko laivalla, joka toinen viikko kotona. Äiti, Hilikka Kelo-Saarnio, pyrkii vaikuttamaan Sampoon erilaisilla ruokavalioilla. (J 32)

Sampsan isän voi tulkita melko poissaolevaksi. Sen sijaan äiti on kiinnostunut poikansa painosta ja nimenomaan sen muuttamisesta. Hän on ilmeisesti jo pitkään yrittänyt saada poikansa laihduttamaan. Ennen kuin Sampsalle on vielä selvää, että hän on osallistumassa projektiin, hän ennakoi äitinsä aiemman vallankäytön perusteella, että kyse on hänen ruumiiseensa ja painoonsa puuttumisesta:

Uusi tapa kiusata Sampsaa, muiluttaa Sampsaa pimeyden turvin, isältä salaa, johonkin parantolaan, jossa Sampsaa pakotettaisiin nauttimaan ituja ja vehnänorasmehua ja hapatettua kaalia, ja päälle jotakin uutta laihdutusvalmistetta niin kauan kunnes Sampsan luiden ympärillä olisi pelkkä nahka. Olipa Sampsan mielessä käynyt kuva myös Tohtori T:stä – siitä kuuluisasta, jonka metodeilla äiti oli häntä uhkaillut iät ja ajat – joka silpoi potilaistaan paloja. (J 84)

Tästä lainauksesta käy ilmi vanhempien erilainen suhtautuminen Sampsaan. Sampsan mukaan äidin toiminnan täytyy tapahtua pimeän turvin ja isältä salaa. Se, että asia halutaan salata isältä viittaa siihen, ettei isä ole yhtä mieltä Sampsan tarpeesta laihduttaa tai ainakaan niistä keinoista, joita Sampsan äiti käyttää. Toisaalta, koska ruoka ja ruokkiminen ovat feminisoituneita, äidillä ajatellaan olevan vastuu siitä, että lapsi oppii oikeanlaiset syömisen konventiot (Lupton 1996, 39). Mahdollisesti Sampsan äiti ajattelee toiminnallaan opettavansa pojalleen näitä konventioita, mutta sen sijaan Sampsalle tämä näyttäytyy kiusaamisena.

Lainauksesta käy myös ilmi Anne Malewskin argumentti aikuisen vallasta päättää siitä, millaista ruokaa on tarjolla (Malewski 2014, 100), ja kuinka tätä valtaa voi hyödyntää myös rangaistuksen muotona. Sampsaa kuvittelee, kuinka hänet väkisin pakotettaisiin syömään laihdutusvalmistetta sekä terveelliseksi miellettyjä ja hänelle ilmeisesti vastenmielisiä ruokia. Toisin kuin syömishäiriökuvauksissa, joissa nuori hahmo pyrkii itse hallitsemaan ruumistaan säännöstelemällä ruokailuaan (Lappalainen 2006, 136), Sampsan hahmon kohdalla tilanne on toinen. Ympäristö – projekti Sovitus ja Sampsan äiti – on se, joka yrittää hillitä Sampsan syömisen ylenpalttisuutta.

Sampsan pelko siitä, että hänet pakotettaisiin syömään epämiellyttäviä ruokia ei käy todeksi, vaan sen sijaan hänen syömistään ei hallita säätelemällä ruuan laatua, vaan määrää. Aikuisilla on kaikki päätäntävalta pojan ruokailun suhteen, sillä projektin aikana nuoret ovat joko suljettuina laivaan tai aina maissa ollessaan valvonnan alla. Ulkomaailmassa tämän ikäisen ruokailua ei pystyisi yhtä ehdottomasti enää rajoittamaan, mutta projektissa siihen on mahdollisuus. Sen sijaan *Marenkikeijun* 10-vuotias Ulpu on ikänsä takia aikuisten ruokkijoiden varassa ja valta-asema on ruokkijalla. Valta-asema ei kuitenkaan ole itsestään selvä, vaan lapsi voi pyrkiä kumoamaan sitä erilaisin keinoin. Tilanteessa, jossa lapsi kokee voimattomuutta suhteessa aikuisiin, voi ratkaisuna toimia eksessiivinen, rajoja rikkova syöminen (Lappalainen 2006, 127). Tähän eksessiin sisältyy haave tulla valtavasti syömällä vanhempia suuremmaksi ja näin siirtyä vanhempien kontrollin ulottumattomiin (Keeling & Pollard 1999, 127). Näin Ulpu juuri tekee.

Marenkikeijussa vanhempien välillä on eroja siinä, kuinka he suhtautuvat ruokaan, ja on kiinnostavaa tarkastella, kuinka se puolestaan vaikuttaa siihen, miten he suhtautuvat Ulpun ruokailuun. Isän ruokasuhte vaikuttaa rennolta ja hänen kanssaan Ulpu saa esimerkiksi ottaa jälkiruokaa, vaikka äiti on juuri sanonut, ettei aina tarvitsisi olla jälkiruokaa (M, 20). Isän ja isoveljensä Kivin tavoin Ulpu ottaa syödessä neljä perunaa, kun taas äiti syö vain yhden (M, 19-20). Tällainen sukupuolten välinen ero ruuan määrässä tulee esille myös kohdassa, jossa Ulpu kertoo kokemuksestaan kouluruokalassa:

Keittäjä antoi lettuja ensin kymmenen, ja kun kävi pyytämässä lisää, sai neljä tai viisi. Neljä, jos oli tyttö, viisi jos oli poika. Minä sain viisi, kun pyysin monta kertaa. (M, 10)

Sekä äidin että keittäjän toiminta seuraa yhteiskunnan pyrkimystä rajoittaa naisten syömistä ja ruuan määrää (Lupton 1996, 11). Sen sijaan kulttuurissamme vallitseva käsitys miesruumiista suurena ja voimakkaana oikeuttaa miehille suuremman määrän ruokaa täyttämään heidän valtavat tarpeensa (Bourdieu 1984, 195). Poikien kohdalla kasvavat annoskoot kertovat siirtymästä miehuuteen, kun taas tyttöjen kohdalla merkkinä siirtymästä naiseuteen pidetään sitä, että selviytyy ilman ruokaa (mts.). Kummassakin *Marenkikeijussa* esille nostamastani kohdassa Ulpu ylittää tämän sukupuolten välille rakennetun eronteon. Hän ei suostu noudattamaan sukupuolen perusteella tehtyä oletusta pienemmästä ruokahalusta ja ruuan tarpeesta.

Äitinsä kanssa Ulpu käy toistuvasti valtataistelua ruuasta. Yksi merkittävimpiä kohtia on, kun Ulpua on kiusattu koulussa ja hän lohduttaa itseään ajattelemalla jotakin mukavaa, marenkikakkua:

Me teimme kakun äidin kanssa niin, että valmistimme itse marengin. Mummi osti kaupasta, mutta meistä itse tehty oli parempaa. Niinpä me vatkasimme munanvalkuaisen ja tomusokerin kovaksi massaksi ja pyöritimme siitä palloja. Kun me olimme paistaneet marengin mikrossa, me sivelimme marenkien päälle luumuhilloa ja kermavaahtoa, vaniljajäätelöä ja mansikoita. Kakkuun tuli ainakin kolme kerrosta, ja kun siihen upotti veitsen, kuului ihanaa rahinaa. (M, 38)

Ulpun saapuessa kotiin äiti on kuitenkin kotona eikä hän halua marenkikakkua. Hän kieltää Ulpulta muunkin ruuan perustellen, ettei Ulpulla vielä voi olla nälkä. Äidin perustelu saa kyseenalaistamaan Ulpun nälän tai oikeammin sen, millaisesta nälästä on kysymys. Deborah Lupton argumentoi, ettei nälkä ole ainoastaan biologinen ilmiö, vaan nälkä voi olla myös emootioon perustuvaa (Lupton 1996, 33). Se, että tiedämme, että Ulpun haave marenkikakusta on seurausta kiusaamisesta, vihjaa, että tässä kohdassa kyse on nimenomaan emotionaalisesta nälästä. Marenkikakun toivotaan toimivan lohdutuksena surun ja ahdistuksen tunteisiin. Oli kyse millaisesta nälästä tahansa, äidillä on valta päättää Ulpun nälästä ja sen tyydyttämisestä. Luvun otsikko ”anna edes kaalia” on lainaus tästä kohdasta: lopulta, äidiltä aneltuaan, Ulpu saa syödäkseen kolme pientä kukkakaalin kukkaa.

Vanhemman asemaan kuuluvan ruuan sääntelyn lisäksi ruoka toimii *Marenkikeijussa* ajoittain sekä rangaistuksena että lohdutuksena. Tällainen ruualla rankaisemisen ja lohduttamisen motiivi osoittaa ruuan ambivalentin luonteen; kuinka se voi merkitä sekä hyvää että pahaa (Lappalainen 2006, 134). Kun äidille selviää, että Ulpu on vanhemmiltaan luvatta lopettanut tanssitunneilla käymisen, suunnitellut grillikasvikset ja hunajamarinoidut kananrinnat vaihtuvat eiliseen makaronilaatikkoon. Ruoka on Ulpulle huomattavan tärkeää ja siksi äidin suuttumuksen seurauksena muuttuneen ruokasuunnitelman voi tulkita rangaistukseksi. Samalla tavalla ruoka toimii rangaistuksena, kun Ulpu on sotkenut äidin töissään tarvitsemat pöytäliinat, ja seuraavalla päivällisellä äiti on laittanut Ulpun inhoamaa ruokaa:

Menin kotiin syömään ja kehuin ruokaa, vaikka en pitänyt siitä, että kalkkunakastikkeessa oli persikkaa. Äiti tiesi, etten pitänyt, ja minä

tiesin, että hän kosti pöytäliinoista.

Onpa erityisen hyvää ruokaa, sanoin taas äidille. (M, 50)

Ruuan rooli rangaistuksen välineenä on ilmiselvää. Ulpun mukaan äiti on tietoisesti valinnut laittaa ruokaa, josta hän ei pidä, ja tunnistaa tämän toiminnan seuraukseksi Ulpun aiemmasta huonosta käytöksestä. Ulpu nimittää tätä kostoksi, mutta lukijalle äidin toiminta näyttää ennemmin rangaistuksena. Sen sijaan lohdutuksena ruoka toimii, kun Ulpu on tullut luokkatovereidensa pilkkaamaksi kevätjuhlassa. Äiti lohduttaa itkevää tytärtään ja ehdottaa sitten, että he hakevat ”jättipizzat” (M, 82). Lukijalle on aiemmin kerrottu, että pizza on Ulpulle erityistä herkkua, joten ruuan voi lukea lohdutuksen välineeksi.

Ulpun perheessä tulee esille länsimaisessa ruokakulttuurissa tapahtunut muutos ruokailun yhä voimakkaammassa individualisoinnissa. Ruokailu ei rajoitu enää ainoastaan perheen yhteisiin aterioihin, vaan sen ohella tapahtuu aikatauluihin sitoutumatonta napostelua (Eräsaari & Uusihakala 2016, 11). Yhteiset ja säännölliset ruokailuhetket ovat olennaisia tilanteita lapselle oppia syömiseen liittyviä sääntöjä ja normeja (Lupton 1996, 38). Vaikka *Marenkikeijussa* lukija pääsee seuraamaan useita perheen yhteisiä päivällisiä, merkittävä osa Ulpun syömistä on myös yksin tapahtuva napostelu. Se mahdollistuu entistä paremmin, kun valta-asetelma Ulpun ja vanhempien välillä muuttuu. Isä päättää avata kauppaan perheen yhteisen tilin varmistaakseen, että kotona on aina ruokaa tarjolla:

Hän kirjoitti pitkän ostoslistan, mitä kaapissa piti aina olla. Hän oli tarkka ja vaativa ruuan suhteen. Hän kirjoitti meille kaikki merkitkin, joita piti ostaa, ja erilaiset pikkuasiat, jotka tulisi ottaa huomioon. Meistä oli hauskaa, kun isä toimi kuin muonituspäällikkö, ja me kuuntelimme häntä tarkasti. (M 48)

Kauppaan avatun tilin myötä myös Ulpun on mahdollista tehdä perheen ruokaostoksia. On huomionarvoista, että isä antaa yhteisen tilin salasanan koko perheen käyttöön, ja että odotus siitä, että hänen toivomansa ruuat löytyvät kaapista, on osoitettu koko perheen toteutettavaksi. Tyypillisesti lapsi ei suorita koko perheen ruokaostoksia, vaan tämä tehtävä kuuluu vanhemmille. Ulpu on kuitenkin tyytyväinen tästä hänelle tarjoutuvasta mahdollisuudesta ja hyödyntää sen. Isän toiveiden lisäksi hän tekee myös oman listansa:

Kirjoitin seuraavana päivänä matematiikantunnilla listaa, mitä ostaisin kaupasta niin, ettei isä huomaisi. Raapustin vaihtoehtoja vihkoni takanteen, lisäilin ja poistin, vedin yli ja kirjoitin väleihin. (M, 51)

Tarkkaan harkittu ostoslista kertoo lukijalle, kuinka tärkeää ruuan suhteen saatu uusi valta on Ulpulle. Nyt kaupasta on mahdollista ostaa ruokaa myös vanhemmilta salaa ja päättää itse, mitä ja milloin syö. Näin toimimalla hahmo voi päihittää vanhempien ja lapsen välille määritetyt rajat ja hetkellisesti horjuttaa heidän välistään valtasuhdetta (Keeling & Pollard 1999, 127). Ulpu tunnistaa myös itse uuden anarkian mahdollisuuden. Hän ostaa kaupasta tuotteita, jotka lukijalle tuntuvat kummallisilta 10-vuotiaan ostettaviksi, muun muassa homejuustoa, kahta erilaista margariinia “ja paljon muuta” (M, 53). Tähän otetaan myös teoksen sisällä kantaa, kun käy ilmi, etteivät erikoiset ostokset ole isän ostoslistasta peräisin. Isoveli Kivi huomauttaa, ettei kukaan heidän perheessään edes syö esimerkiksi lauantaimakkaraa. Ulpu sivuuttaa veljensä kommentit ja nauttii sen sijaan anarkiasta uhoamalla, kuinka voisi tehdä itselleen vaikka litran kaakaota, mikäli haluaisi.

Tämän jälkeen Ulpun syöminen saa hetkellisesti kiinnostavan uuden ulottuvuuden. Ulpu ottaa lauantaimakkaran, jota veli on aiemmin kommentoinut ja vetäytyy syömään sitä suoraan paketista nakertaen. Ruokailu saa eläimellisiä piirteitä: “Otin makkaran salaa mukaani ja kiipesin huoneeseeni. Koska minulla ei ollut veistä, menin sängylleni ja aloin järsiä makkaraa sen toisesta päästä.” (M, 54). Mielestäni eläimellisyyttä tilanteeseen tuo se, että Ulpu vetäytyy syömään piiloon muiden katseilta. Hän ei käytä ruokailuvälineitä, kuten yleensä on tapana, vaan syö ruokaa hampailla järsien kuin eläin. Myös verbivalinta ”järsiä” vie ajatuksia eläimellisen syömisestä suuntaan. Mistä tämä toiminta johtuu? Onko eläimellistynyt syöminen jatkoa kaupassa käynnin aloittamalle anarkialle? Tekemillään ruokaostoksilla Ulpu pystyi ohittamaan vanhempiensa auktoriteetin ja nyt makkaran epätavanomainen syöminen on uhmaa isoveljeä ja totuttuja ruokailutapoja vastaan. Myös *Jalostamossa* Sampsan syöminen eläimellistyy lyhyesti teoksen alussa hänestä laaditussa diagnoosissa: ”Hän ahmii kotona, koulussa ja taas kotona. Jos ruokaa ei ole saatavilla, hän kerää sitä pimeyden turvin markettien roskalavoilta, tekee pitkiä kierroksia.” (J 32) Koska diagnoosi on kokonaisuudessaan karnevalisoidun liioiteltu, on mahdotonta tietää, toimiiko Sampsa todella näin. Tässä eläimellisyys kytkeytyy nimenomaan lihavuuteen: koska Sampsa on lihava, on hän valmis tekemään ruuan eteen mitä vain, jopa penkomaan roskiksia kuin nälkäinen eläin. Kuten Ulpun

kohdalla, myös tässä tarjoutuu mahdollisuus tulkita eläimellinen toiminta anarkiaaksi. Vanhemmat eivät pysty asettumaan Sampsan syömisen tielle: kun ruokaa ei ole kotona vanhemmilta saatavilla, sitä lähdetään hakemaan muualta.

Näen Ulpun vanhempien vallan ylittävissä toimissa yhtymäkohtia Maria Gripen ruuantäyteiseen lastenkirjaan *Josefinin ystävä* (1962), jota Maria Nikolajeva on tutkimuksessaan käsitellyt (Nikolajeva 1999). Siinä lapsipäähenkilö vapautuu hetkellisesti vanhempiensa ruokailua valvovan katseen alta ja syö sen seurauksena ylettömän määrän ruokaa. Kun hänen isänsä sitten saapuu paikalle, hän ei ole vihainen, vaan suhtautuu asiaan nauraen (mt. 191). Toisin on Ulpun kohdalla, joka joutuu hyväksymään, että viimeinen ja lopullinen valta ruuasta on kuitenkin vanhemmilla, sillä jossain vaiheessa laskulle ostetut ruuat on myös maksettava. Kuten *Josefinin ystävässä*, myös *Marenkikeijussa* auktoriteetti, joka eksessin jälkeen joudutaan kohtaamaan, on isä. Ulpun isä ei kuitenkaan suhtaudu tapahtumiin nauraen, vaan löydettyään metsässä piilotelleen Ulpun, hän haluaa jutella tyttärensä kanssa. Ulpun itsenäisesti tekemät ostokset ovat tulleet maksamaan lähes 300 euroa. Myös Gripen teoksessa hillittömällä syömisellä on varmasti rahalliset seurauksensa, sillä tapahtumat sijoittuvat hienoon ravintolaan. Mässäilystä ei kuitenkaan siinä seuraa rangaistusta. *Marenkikeijussa* asia on toisin. Ulpu on ohittanut vanhempiensa valta-aseman ruuan lisäksi myös rahan suhteen.

Ulpu ei koe toimineensa väärin, vaan vetoaa siihen, että isä itse pyysi tuomaan ruokaa kaupasta:

– Ruoka on tosi kallista, sanoin äidin äänellä. – Sinäkin haluat sellaisia erikoisruokia.

Tämänkin sanoin niin kuin äiti olisi sanonut.

Mutta isä väitti, että olin ostanut muutakin kuin perusruokaa ja hänen erikoisruokiaan. Olin kuulemma raahannut kassikaupalla keksejä, karkkia ja limpsaa. (M, 94)

Ulpun ja isän käymä keskustelu on monella tapaa kiinnostava. Ensinnäkin Ulpu uhmaa edelleen vanhempansa auktoriteettia ja koettaa asettaa itsensä tasavertaiseksi puhumalla ”äidin äänellä” ja äidin sanoin. Toinen kiinnostava seikka on, että isä, joka aiemmin ei ole puuttunut Ulpun syömiseen ja ruumiiseen, kuten äiti, korostaa nyt nimenomaan ostetun ruuan laatua mainitessaan juuri keksit, karkit ja limonadin. Ruuan laadun lisäksi myös Ulpun ruumis tulee kohtauksessa aiheeksi. Ulpu pyytää isää ottamaan hänet syliin, mutta isä sanoo Ulpun olevan liian painava. Isä on tähän

asti ollut Ulpun silmissä vanhemmista se hyvä, mutta nyt isä muuttuu ja on ”samaa näätien sukua kuin Kivi ja kalkkarokäärmeet ja pipariakka. Ikävä, tyhmä ja turha ihminen” (M, 94).

Syötävä ruoka ja ruokailutottumukset toimivat metaforana perheen sisällä käytävälle luontaiselle valtataistelulle (Keeling & Pollard 1999, 132). Perheen sisäiset valta-asetelmat eivät *Marenkikeijussa* rajoitu ainoastaan Ulpun ja vanhempien väliseksi, vaan myös Ulpun ja hänen isoveljensä Kivin välillä käydään neuvotteluja ruuasta ja syömisestä. Ulpun ja Kivin välille rakentuu sisaruksille tyypillinen naljaileva suhde. Ulpu on huomattavan kateellinen Kiville tämän tyttöystävästä Siljasta ja fantasioissaan hän sulkee Kivin pois saaden Siljan kokonaan itselleen. Koska ruoka on teoksessa niin keskeisessä osassa, nousee se aiheeksi myös sisarusten välillä. Kiinnostavin kohta sisarusten välistä valta-asetelmaa ajatellen on tilanne, jossa Ulpu ruokkii sydänsuruista kärsivää isoveljeään ja tuntee valtaa tämän syömistä kohtaan:

Minä tein Kiville lämpimiä voileipiä. Ananasta, metvurstia ja persiljaa. Siitä oli kauan kun Kivi oli ollut minulle näin rakas. Syötin häntä ja kaadoin maitoa hänen lasiinsa. Hän söi ja joi aivan kuin minun käskystäni. (M, 76)

Ilmaus ”aivan kuin minun käskystäni” kertoo vallasta tai ainakin vallan illuusiosta. Tämän vallan illusion voi nähdäkseni tulkita myös eräänlaiseksi ruokaa ympäröiväksi anarkiaksi. Sydänsurut ovat tehneet Kivistä haavoittuvaisen ja hänen auktoriteettinsa isoveljenä on karissut. Tällöin Ulpulla on mahdollisuus siirtyä uuteen rooliin vallankäyttäjänä. Hänestä tulee ruokkija, joka saa päättää mitä isoveli syö ja juo. Huomionarvoista on myös verbin ”syöttää” käyttö. Toisen ihmisen syöttäminen kuuluu yleensä lapsen ja vanhemman suhteeseen, kun lasta pitää vielä avustaa syömisessä. Näin Ulpu tulee tilanteessa myös asettuneeksi feminiiniseksi koodattuun hoivaajan rooliin.

Toisin kuin *Marenkikeijussa*, jossa ruoka toimii vain parissa kohtaa rangaistuksen välineenä, *Jalostamossa* ruoka – tai oikeammin ruuattomuus – on jatkuva rangaistus Sampsaa kohtaan. Läpi romaanin nuorten ruokailua rajoitetaan ja heitä pidetään nälässä:

– Jep! ...ja nyt kapyysiin ja päiväruoka? Sampsan kasvoilla oli nälästä hiukan värjyvä, mutta toiveikas ilme.
– Ehei... Emmekö me muistaneet kertoa, ettei laivalla ole tänään lainkaan ruokatarjoilua? [- -]

Sampsa lysähti reelingin viereen istumaan. Tehtävä kunnialla purkissa, Sampsa käyttäytynyt koko päivän kuin enkeli kiiltokuvassa, moitteettomasti, pyyteettömästi, luonnonlakeja eli nälkäänsä uhmaten – eikä päivällistä? (J, 189)

Vaikka rangaistus onkin kaikille nuorille yhteinen, kohdistuu se etenkin Sampsaan, jonka suhde ruokaan on korostunut. Mässäily yhtenä seitsemästä kuolemansyynnistä esiintyy lastenkirjojen representaatioissa harvoin positiivisessa valossa ja usein sillä on negatiivisia seurauksia. Lastenkirjojen klassikoista lähtien niissä on rangaistu hahmoja mässäilystä (Malewski 2014, 100 ja 113). *Jalostamo* noudattaa tätä perinnettä.

Ensimmäisessä luvussa kerroin Sampsalle Mässäilijöiden saarella järjestetystä väliintulosta ja palaan nyt saaren tapahtumiin. Pitkään nälässä pidetyt nuoret saapuvat saarelle, jossa kaikki vaikuttaa olevan liian hyvää ollakseen totta. Heille katetussa illallispöydässä on monta kattautta, ja ahmimiseksi yltynyt syöminen muuttuu lopulta ruokasodaksi. Sampsa syö tietysti muita enemmän ja pidempään:

Kusti virnisti. Muiden lopetettua jo aikaa sitten syöminen Sampsa jatkoi. Sen oli tosiaan ollut nälkä, taisi tankata tuleviakin päiviä varten. Jos sillä olisi ollut kunnan sukanvarsi, se olisi varmasti hamstrannut myös sinne. Kun käsky kävi nousta pöydästä, Sampsalla oli lautasellaan vielä jälkiruoka ja kaksi jonkun kuvun alta lennähtänyttä täytettyä kyyhkystä. (J 197)

Viimeisenä kuvailtu annos viimeistelee syömiskohtauksen lastenkirjallisuudelle ominaisen eksessin: Sampsa syö yhtä aikaa jälkiruokaa ja pääruokaa, mikä ei ole aikuisen syömiselle tyypillistä. Kohtaus on vastine lastenkirjallisuuden hillittömille syömiskohtauksille, erona kuitenkin se, että lastenkirjoissa tällaisesta seuraa huumoria, kun taas *Jalostamon* nuoret saavat ylensyönnistään rangaistuksen.

Päivällisen jälkeen nuoria rangaistaan ahmimisestaan ja erityisesti rangaistus on osoitettu Sampsalle, kun nuoret joutuvat seuraamaan lihavuusleikkausta. Kontrasti hetkeä aiemmin tarkasti kuvailtuihin hienoihin kattauksiin ja ruuan aiheuttamaan euforiaan on ilmeinen. Entistä vastenmielisempi kohtauksesta tulee, kun Sampsa huomaa, että potilaalle on laitettu hänen näköisensä naamari, ja tämä saa hänet oksentamaan. Sampsan ruumiiseen kohdistuu äärimmäistä ulkopuolista vallankäyttöä: ruoka, jonka hän on juuri ottanut ruumiiseensa, pakotetaan ympäristön toiminnalla heti ulos.

3.2. Institutionaalinen valta

Foucault'n valtakäsityksen mukaan yksilö käy jatkuvaa neuvottelua vallasta vallan ollessa läsnä kaikessa vuorovaikutuksessa. Yhteiskunnan ja kulttuurin arvot, normit ja säännöt vaikuttavat jokapäiväisessä toiminnassamme, kokemuksissamme ja olemisen tavoissamme (Harjunen 2004a, 241). Valta nousee usein nuortenkirjallisuudessa aiheeksi, sillä nuortenkirjallisuuden kautta pyritään välittämään nuorille näitä yhteiskunnan arvoja ja normeja (Trites 1998, x). Roberta Seelinger Trites esittää, että lähes jokaisessa nuorille suunnatussa teoksessa kuvataan nuoren konfliktia häneen vaikuttavien instituutioiden kanssa (mt. xii). Tutkimissani teoksissa kohtaamiset institutionaalisen vallan kanssa liittyvät ruumiiseen ja ruokaan. Yhteinen instituutio kummallekin teokselle on terveydenhuolto ja sen harjoittama medikalisaatio. Lisäksi *Jalostamossa* institutionaalista valtaa edustaa projekti, jonka toiminta seuraa rangaistuslaitosten käytäntöjä.

Ruoka ja siihen liittyvä toiminta ja tavat ovat voimakkaita sosiaalisia välineitä yhteiskunnan normien ja sääntöjen määrittämisessä. Niillä voidaan tuottaa, ylläpitää tai muokata sitä, keitä pidetään normaaleina ja hyväksytään mukaan ja vastavuoroisesti nimetä se epänormaali, joka suljetaan ulkopuolelle (Keeling & Pollard 1999, 141). Yhteiskunnan normien vaikutus näkyy erityisesti suhteessa ruumiiseen. Ruumis ei ole koskaan yksin yksilön omaisuutta, vaan fyysisenä kaikelle ympäristölle näkyvä. Lihavasta ruumiista on erilaisten valta-asetelmien vaikutuksessa tullut ruumis, joka jää normaalin ulkopuolelle. Lihavuudessa on kyse monitahoisesta, sukupuolittuneesta ja sosiaalisesti rakentuneesta ilmiöstä ja kokemuksesta. Tämä näkökulma lihavuuteen pohjaa Foucault'n ajatukseen ruumiista luotuna, tuotettuna ja uudelleen tuotettuna sosiaalisessa kanssakäymisessä ja sosiaalisten käytäntöjen kautta (Harjunen 2002, 78; Foucault 2005).

Medikalisaatiota voi nimittää normalisoivan vallan menetelmäksi. Esimerkiksi lihavuuden kohdalla sillä oikeutetaan puuttuminen yksilön ruumiiseen nimittäen sitä sairauden hoitamiseksi. Terveyttä käytetäänkin yleisimmin perusteluna ”väliintuloille” lihavuuden kohdalla (Harjunen 2009, 24). Näin tehdään myös tutkimieni hahmojen kohdalla. Seuraava lainaus on diagnoosista, joka Sampsalle on projektiin valittaessa tehty. Siinä korostuu nimenomaan huoli lihavuuden terveydellisistä vaikutuksista sekä yhteiskunnalle tästä aiheutuvista kuluista:

Varmaa on, että näillä elintavoilla Sampon verisuonet rappeutuvat, hän saa nivelvaivoja ja sydänkohtauksen. [- -]

Kaikissa tapauksissa hän kuormittaa, ja tulee kasvavissa määrin kuormittamaan, kouluterveydenhoitoa ja myöhemmin kunnallista terveydenhuoltoa ja sairaanhoitoa. Vielä hän kykenee liikkumaan, mutta muutaman kymmenen vuoden kuluttua nivelvaurioiden, polvikulumien, vaivoihin liittyvien leikkausten ja verisuonten rappeutumisesta johtuvan sydänkohtauksen seurauksena tilanne tulee olemaan toinen. [- -]

Yhteiskunnalle hän on, ja tulee olemaan, todellinen rasite. (J 31)

Lukija tunnistaa, että diagnoosi on viety kauhukuvissaan äärimmäisyyksiin. Siinä ei puhuta todennäköisyyksistä, vaan sairaudet ja vaivat esitetään vääjäämättöminä totuuksina. Diagnoosi noudattaa kiinnostavasti yhteiskuntamme suhtautumista lihavuuteen toistaessaan medikalisaation ajatusta lihavuudesta esisairautena ja ennaltaehkäisevää ulkopuolelta tulevaa väliintuloa (Harjunen 2009, 23). Sampsalla ei kerrota tällä hetkellä olevan mitään ruumiinkoostaan ja -muodostaan seuraavia terveydellisiä ongelmia. Lukija huomaa, ettei diagnoosissa todellisena huolenaiheena ole Sampsan ja hänen terveytensä, vaan lihavuuden yhteiskunnalliset seuraukset. Lihavuutensa takia Sampsan ei ole terveydenhuollolle asiakas, vaan kuormittava tekijä, eikä yhteiskunnalle toimiva yksilö, vaan rasite ja uhka.

Nimetessään lihavuuden sairaudeksi medikalisaatio vie huomion pois niistä sosiaalisista rakenteista ja käytännöistä, jotka tuottavat lihavuutta ei-hyväksyttävänä. Sen sijaan, että ryhdyttäisiin tutkimaan niitä ympäristön keinoja, joilla lihavuus on määritetty ”epänormaaliksi” ja joilla sitä sellaisena uudelleen tuotetaan ja ylläpidetään, nimetään yksilö itse ongelmaksi (mt. 25). Ruumiskulttuurin nousua 1980- ja 1990-luvuilla syntyi ajatus ruumiista henkilökohtaisena projektina, jossa jokainen on vastuussa itsestään. Siksi samaan aikaan, kun lihavuus on tapana nimetä sairaudeksi, pidetään sitä myös systemaattisesti yksilön itse aiheuttamana ja siksi myös yksilön henkilökohtaisena ongelmana. Koska vastuu ruumiista projektina on yksilöllä itsellään, on myös painon kontrolloinnissa epäonnistumisen seuraukset kannettava yksinään. Hannele Harjunen kritisoi tätä individualismia korostavaa ajatusta siitä, ettei todellisuudessa kyse ole kuitenkaan individualistisesta projektista, sillä yhteiskunta ei anna yksilön tehdä valintoja itse, vaan normien välityksellä näyttää, kuinka on hyväksyttävää toimia (Harjunen 2009, 16). *Jalostamossa* tämä ristiriita käy selkeästi ilmi: lihavuus nähdään Sampsan henkilökohtaisena, itseaiheuttamana ongelmana, mutta samaan aikaan hahmon ei kuitenkaan anneta olla

lihava, vaan ympäristö haluaa puuttua hänen ruumiiseensa ja kokee sen oikeudekseen.

Terveyden edistämiseksi nimitetyn medikalisaation avulla yhteiskunta pystyy nimeään lääketieteellisiksi ongelmiksi kaikki sellaiset ominaisuudet ja käytösmallit, joita se ei suosi. Harjusen mukaan terveydenhuolto, työelämä ja koulu ovat kolme keskeisintä instituutiota, joissa lihavat yksilöt systemaattisesti stigmatisoidaan ja heitä syrjitään. Instituutioiden kautta tapahtuva normalisointi alkaa siis jo lapsuudessa ja nuoruudessa (Harjunen 2002, 80) ja tämä todentuu tutkimuskohteissani.

Koulussa mahdollistuu hyväksyttävän ruumisnormin opettaminen, sillä siellä opitaan laajasti kuria ja järjestystä. Lapsen kohdistuu lukuisia erilaisia normalisoivia käytänteitä, joilla ohjataan sitä, millainen käytös ja toiminta on hyväksyttävää. Koulun terveydenhuollosta alkaa pyrkimys kontrolloida yksilön ruumista ja ohjata se normeja noudattavaksi. Tällä toiminnalla ensimmäiset viestit siitä, että toiset ruumiit ovat hyväksytyjä, toiset taas ei-hyväksytyjä, saadaan jo hyvin nuorena. Punnitseminen ja erilainen mittaaminen ovat osa säännöllisiä terveystarkastuksia ja näin opetetaan terveen ruumiin olevan yhtä kuin hoikka ruumis. Koulu on siis aktiivisesti mukana tuottamassa normatiivisen ruumiillisuuden diskurssia (Harjunen 2002, 80). Säännölliset terveystarkastukset perustellaan siten, että niiden tarkoituksena on seurata mahdollisia poikkeavuuksia lasten normaalissa kehityksessä. Toiminta ei kuitenkaan ole poliittisesti neutraalia, vaan stigmatisoivaa, sillä siinä instituutiolla on valta nimetä se, mikä on poikkeavaa (mt. 85).

Koulu sosiaalisena instituutiona on läsnä lähes kaikessa nuortenkirjallisuudessa (Trites 1998, 31). *Jalostamossa* kouluun viitataan vain kerrottaessa, että suurin osa projektin nuorista opiskelee samassa koulussa. *Marenkikeijussa* koulu sen sijaan on merkittävä osa teosta, vaikeivat tapahtumat sijoitu kouluun. Teoksessa nousee selkeästi esille Harjusen argumentti koulusta normalisoivan vallan käyttäjänä. Kohtaamiset terveydenhoitajan kanssa ovat selkeimpiä viittauksia siihen, että Ulpun painossa on jotakin yhteiskunnan normista poikkeavaa. Keski-verrosta kohonnut painokäyrä ajatellaan poikkeavuudeksi normaalissa ruumiillisessa kehityksessä, ja sen perusteella Ulpu joutuu käymään terveydenhoitajan vastaanotolla useammin kuin muut oppilaat. Ulpu huomaa eronteon hänen ja muiden oppilaiden välillä ja hänestä

tuntuu, että terveydenhoitaja suorastaan jahtaa häntä koulun käytävillä: “Eksytin terveydenhoitajan, joka raahasi varmaan vaakaa perässään.” (M, 58)

Jalostamossa instituutiona ei ole koulu, vaan projekti Sovitus. Projekti edustaa eräänlaista rangaistuslaitosta, jossa nuoria rangaistaan ulkopuolelta vääriksi määriteltyjen tekojen tai ominaisuuksien perusteella. Vankilan sijaan nuoret ovat joutuneet suljetuiksi laivaan ja silloinkin, kun he pääsevät maihin, ovat he ”vapaita” ainoastaan rangaistuksen uhalla. Projekti hyödyntää Foucault’n ruumiin poliittiseksi haltuunotoksi nimittämää toimintamallia, jossa ruumis alistetaan vallankäytön ja rangaistusten avulla ja siitä tulee yhteiskunnalle hyödyllinen ja tuottava (Foucault 2005, 39). Poliittisella haltuunotolla jokaisesta projektin nuoresta pyritään muokkaamaan toivotunlainen. Sampsan kohdalla tämä tarkoittaa ruumiillista muutosta, muutosta lihavasta hoikaksi.

Kun *Jalostamon* nuorille on selvinnyt projektin todellinen tarkoitus elokuvaproduktiona ja tilanne on kärjistynyt äärimmilleen, on laiva samaan aikaan joutunut myrskyssä merihätään ja nuorten on paettava laivalta. Tällöin Sampsan rankaiseminen lihavuudesta kasvaa äärimmäiseksi. Tässä vaiheessa valtaa ei käytä enää rangaistuslaitoksen kaltainen projekti, vaan yksi nuorista, Tero, todetessaan, ettei Sampsa voi tulla pelastuslauttaan, koska hän veisi siinä liikaa tilaa. Pelastuslautalla ei ole tarpeeksi tilaa kaikille ja kokonsa vuoksi Sampsa määrätään jättäytymään pois lautalta:

Lihavia saa kiusata; tiukan paikan tullen heidät sopii murhata. Se on kylmä ja julma tosiasia. Tero on myöntänyt suoraan, että määräsi minut pois pelastuslautalta, koska olisin vienyt liikaa tilaa. (J, 500)

Nuorten jo jouduttua veden varaan paljastuu onneksi, että pelastuslauttoja on useampi, ja Sampsa pelastautuu niihin kahden muun nuoren kanssa. On kuitenkin hyvin lähellä, että Sampsa olisi saanut kuolemanrangaistuksen kokonsa vuoksi. Sampsalla itsellään ei ole tilanteessa vaikutusvaltaa, vaan päätöksen hänen puolestaan tekee Tero. Miksi Tero valitsee juuri Sampsan? Tilanne on täydellinen esimerkki eettisestä dilemmasta, vaikeasta moraalista päätöksentekotilanteesta. Saako yhden hengen uhrata, jos sillä mahdollisesti voisi pelastaa useamman, ja kenellä on oikeus tehdä tällainen päätös? Teron päätöksen taustalla vaikuttavat varmasti ympäristöstä opitut käsitykset siitä, kuinka tilanteessa tulisi toimia. Nostan kuitenkin esille myös kysymyksen, onko kyse logiikalla perustellusta

päätöksenteosta vai kohtaako Sampsa tässä ruumiiseen perustuvaa syrjintää. Sampsalle itselleen häneen kohdistunut toiminta näyttäytyy nimenomaan syrjintänä ja hän nimittää sitä lähes murhaksi yltyväksi kiusaamiseksi. Näen tilanteessa syrjinnän mahdollisuuden siksi, että Sampsan lihava ruumis paisuu tässä kohdassa liioitellun suureksi. Teoksen alussa hänen on kerrottu painavan sata kiloa, joten kuinka paljon enemmän tilaa hän todellisuudessa olisi lautalla vienyt verrattuna muihin nuoriin mieshahmoihin?

4. IDENTITEETTI: ”Olenko minä lihava?”

4.1. Stigma ja välitila

Tässä luvussa tutkin hahmojen lihavan ruumiin ja identiteetin suhdetta. Nojaan tarkastelussani läpi tutkimukseni toistuneeseen argumenttiin, ettei lihavuus ole enää pelkästään lääketieteellinen terveydellinen määrittely, vaan nykyisin ruumiin koon perusteella määritellään myös ihmisen henkilökohtaisia ominaisuuksia (Harjunen 2013, 157). Kyse on hegemonisesta lihavuusdiskurssista. Ruumiin koko, eritoten lihavuus, nähdään nyky-yhteiskunnassa sekä normaalia ja epänormaalia että ”meitä” ja ”heitä” erottelevana tekijänä (mt. 157). Ruumiin perusteella tehty jaottelu ulottuu ruumiillisten ominaisuuksien lisäksi myös luonteeseen. Siinä missä hoikkuuteen liittyy positiivisia miellelyhtymiä, lihavuuteen yhdistyy negatiivisia käsityksiä lihavista muun muassa tyhminä, laiskoina ja kyvyttöminä kontrolloimaan itseään (esim. Lupton 1996, 16; Harjunen 2004a, 246). Näin lihavuudesta rakennetaan lihavan ainoaa identiteettiä. Tämä ilmiö tulee esille tutkimieni hahmojen kohdalla. Toisessa alaluvussa keskityn sukupuoleen ja seksuaalisuuteen ja viimeisessä alaluvussa lihavan nuoren paikkaan yhteisössä.

Ruumis näkyvänä on yhtä aikaa yksilöllinen ja yhteiskunnallinen. Se sekä kokee, edustaa ja esittää että toimii kommunikaation välineenä ympäristölle (Oinas 2001, 17). Siksi erilaisten ruumiillisten ominaisuuksien ja identiteetin välisessä vuorovaikutuksessa tärkeää on se, miten kyseistä ominaisuutta kulttuurissamme arvotetaan (Välimaa 2001, 105). Meillä on tapana tehdä ihmisten ulkomuodon perusteella heistä johtopäätöksiä ja tämä mahdollistaa sen, että tiettyihin ihmisryhmiin liittyvät stereotyypit herättävät tiettyjä oletuksia tästä ryhmästä. Tämä toistuu *Jalostamossa* Sampsan hahmon kohdalla:

Mässäily heijastelee syvemmin koko mässäilijän luonnetta: addiktoituva. Ei tahdonvoimaa. Ei halua eikä kykyä sanoa ei. Piittaamaton. Laiska. (J 32)

Stereotyypit muodostuvat, kun ympäristö tarttuu yksinkertaisiin, laajalti tunnettuihin sekä helposti muistettaviin luonnehdintoihin yksilöstä. Kaikki yksilöä koskeva sovitetaan näihin luonnehdintoihin ja näitä piirteitä yksinkertaistetaan ja liioitellaan ja sitten toistetaan niin, että ne lopulta jähmettyvät ”totuuksiksi” yksilöstä. Stereotyyppien perusteella ympäristö uskoo heillä olevan nyt yksi yhteinen ja oikea

tieto ryhmästä, jota tämä ominaisuus yhdistää (Hall 1999, 190). Tämän tiedon pohjalta rakentuu stigma.

Jalostamossa Sampsan uskottavuus kyseenalaistetaan lihavuuteen liittyvien stereotyyppien perusteella:

– Ole sinä porsas hiljaa, Viktoria keskeytti. – Ymmärrät kai, että emme kuuntele sinua ennen kuin olet pudottanut neljäkymmentä kiloa elopainostasi. Lihavuus on laiskuutta ja jonkinlaista saamattomuutta, siltä se näyttää, ja siitä on turha palkita suunvuorolla. [- -]

– Hänellä voi olla mielipiteitä, mutta kukaan ei usko tai jaksa kuunnella niitä. [- -] me saisimme ihmiset tuijottamaan hänen roikkuvia leukaperiään ja vatsaansa ja ajattelemaan, että koska hän ei hallitse syömistään, hän ei voi mitenkään hallita yhteisiä asioita, joita on ajamassa. (J, 293)

Tässä lihavuuden itsensä ei siis ajatella vähentävän Sampsan uskottavuutta, vaan sen vievät lihavaan ruumiiseen liittyvät oletukset lihavan ominaisuuksista ja käytöksestä. Lihavuuden stigma ei ulotu ainoastaan fyysiseen ulkomuotoon, vaan myös yksilön luonne tulee stigmatisoiduksi. Harjunen hyödyntää lihavuuden yhteydessä Erving Goffmanin stigmatisoidun identiteetin käsitettä. Tällä tarkoitetaan sitä, että yksilön identiteetille on ulkopuolelta annettu stigma: jokin yksilön ominaisuus on nimetty vääränlaiseksi ja tämä vaikuttaa kielteisesti sekä ympäristön käsitykseen yksilöstä että tämän omaan käsitykseen itsestä (Harjunen 2004a, 244). Stigmalle ominaista on, että se vahvistuu, mikäli sen ajatellaan olevan seurausta yksilön omasta toiminnasta. Koska lihavuutta pidetään itse aiheutettuna, voidaan lihavuusstigmasta seuraavia sosiaalisia seurauksia kuten syrjintää ja marginalisointia pitää jopa ansaittuina. Tätä ajatusta noudattaen oikeutetaan myös henkilön ruumiin koon julkinen kommentointi ja halveksunta eikä tätä toimintaa tunnusteta vahingoittavaksi vallankäytöksi (mt. 245).

Hegemonisen lihavuusdiskurssin mukaisesti lihavuus stigmatisoivana piirteenä määrittelee kaiken Sampsan olemisen. Lihavuus näkyvänä ominaisuutena on helppo stigmatisoida (mt. 244). Näkyvyyteen sisältyy kuitenkin paradoksi, joka *Jalostamossa* puetaan Sampsan kohdalla sanoiksi. Sampsa tiedostaa lihavuutensa takia olevansa ympäristölleen yhtä aikaa näkyvä ja näkymätön:

Hän oli tottunut tähän. Että läski otettiin puheeksi aina ensimmäisenä eikä mitenkään myönteisessä sävyssä. Se oli uskomatonta, naurettavaa

ja älytöntä myös. Läski oli muuri hänen ja muun maailman ympärillä. Se merkitsevä, huomiota saava ja huomion laadun ratkaiseva tekijä. (J,107)

Kaikki tuijottivat. Nyt juuri olisi paras, jos olisi näkymättömäksi tekevä viitta, Sampsa tiesi. Mutta ei. Viittaa ei ollut, ei nyt eikä koskaan: minne Sampsa menikin, aina hänet huomattiin. Tai siis huomattiin ensin, näkymättömäksi hän muuttui vasta vähän myöhemmin. (J, 91)

Yhtä aikaa lihava yksilö nähdään, koska hän on lihava, ja halutaan olla näkemättä, koska hän on lihava (Harjunen 2004a, 253).

Sampsa on hyvin tietoinen siitä, kuinka ympäristö hänet ja lihavuuden ylipäätään näkee, silloin kun näkee. Kun nuorille annetaan tehtäväksi kertoa unelmistaan, Sampsa pitää kantaaottavan puheen lihavien kohtaamasta syrjinnästä ja marginalisoinnista:

Ettei tää ihmisten suhde ruokaan olisi niin fanaattinen, ettei ne malta antaa toisten ihmisten syödä rauhassa vaan tulee letkautteleen: ”Etköhän sä jo ole syönyt tarpeeksi?” ”Suna mä olisin ehkä valinnut ton hampurilaisen sijaan salaatin.” ”Hei, kai sulta otettiin kahden hinta?” ”Mäkin kärsin joskus ylipainosta, mutta löysin sitten painonvartijat.” Sitten unelmoin, että ulkonäköfasismi otettaisiin mediamaailmassakin tosissaan ja lehtikuvissa olisi niinku lihavia tai normaaleja ihmisiä niinku siinä Body Shopin kampanjassa, jossa oli mahamakkarolla varustettuja leveeperseisiä barbeja. (J, 175)

Marenkikeijun Ulpun hahmossa stigmatisointi ei ole yhtä suoraa ja äärimmäistä. Tähän varmasti vaikuttaa ikäero sekä hahmojen että lukijakunnan välillä. Ulpunkin hahmossa kuitenkin havainnollistuu stigmatisoitu identiteetti, sillä tietynlaista identiteettiä, lihavaa identiteettiä, rakennetaan hänelle ulkopuolelta. Ulpu ei itse näe itseään tai syömistään epänormaalina. Teoksen alussa Ulpu on terveydenhoitajan vastaanotolla ja terveydenhoitajan punnittua Ulpun, hän nimittää Ulpua herkkusuuksi. Tilanteessa, jossa Ulpun ruumiin koko otetaan esille, Ulpu käyttäytyy välttelevästi, sillä hän ei ole terveydenhoitajan kanssa samaa mieltä:

- Porkkanat ovat hyviä välipaloja, terveydenhoitaja sanoi ja osoitti ruudullaan vaaleanpunaista käyrää tummemman punaisen käyrän alla. Hän sanoi, että vaaleampi viiva oli keskiarvo.
- Minulla on aina ollut hyvä keskiarvo, sanoin. (M, 7)

Terveydenhoitajan voi nähdä neuvollaan porkkanoista välipaloina ja huomautuksella kohonneesta painokäyrästä pyrkivän osoittamaan Ulpun ruumiin poikkeavaksi. Vastaavissa tilanteissa Ulpu puolustaa omaa ruumistaan ja syömistään.

Ulpun ja äidin suhde on ruokaan ja syömiseen liittyvän vallan lisäksi kiinnostava myös identiteetin näkökulmasta: millainen vaikutus äidin sanoilla ja toiminnalla on tyttärensä omakuvan rakentumiseen. Tätä ajatellen tärkein on kohtaaminen, jossa Ulpu yrittää pukeutua kevätjuhramekkoonsa. Siinä ei ole kyse ruuasta tai syömisestä, vaan äidin ja tyttären kanssakäyminen kohdistuu suoraan Ulpun ruumiiseen. Ulpu on jo etukäteen pelännyt, ettei äidin ostama mekko mahdu päälle ja kevätjuhla-aamuna pelko käy toteen:

Mekko oli selästä auki. Äiti ei sanonut mitään, kun hän tuli rullat päässä. Hän katsoi minua ja paljasta selkääni. Olin kyykyssä lattialla kuin olisin heittämässä kuperkeikkaa. Se oli nolo asento, ja äiti ymmärsi sen. Hän kiskoi vetoketjua kaksin käsin. Hän piti kankaasta kiinni toisella kädellä ja veti toisella ketjua, mutta se ei liikkunut milläkään. (M, 77)

Äiti luovuttaa hetkeksi, mutta jatkaa sitten:

Minä olen kai vähän kasvanut, lohdutin häntä.

Äiti ei sanonut vielääkään mitään.

Jostakin äiti sai uutta virtaa ja jatkoi temppuilua mekon kanssa. Hän kiskoi helmaakin, hän yritti pujottaa mekkoa ylitseni, mutta se oli toivotonta. Minä myönsin lopulta, että mekko oli liian pieni. (M, 77)

Lopulta luovutettuaan, aiemmin vaiti pysynyt äiti vihdoinkin puhuu sanoessaan, että Ulpulle on nyt keksittävä jokin toinen asu. Ulpu puolustautuu äitiään vastaan sanomalla, että mekko oli alun perinkin liian pieni. Ulpun puolustus on huomionarvoinen, sillä aiemmin terveydenhoitajan punnitessa häntä, Ulpu on kertonut, että vaa'an ja numeroiden sijaan hän pitää nimenomaan vaatteiden sopimista mittarina ruumiin koon ja muodon muutoksista:

Kesti kolme sekuntia, kun punaiset diginumerot vilistivät näytöllä lukemiinsa. Minä en niitä lukuja kytännyt. Jos vaatteet eivät mahtuneet päälle, se oli merkki lihomisesta – ja olinko tullut alasti kouluun, mitä! (M, 68)

Äidin ilme tilanteessa saa Ulpun kiemurtelemaan ja peittämään rintansa ja vatsansa tämän katseelta (M,78). Äidin puhumattomuus tilanteessa on merkittävää. Hän tuntee mahdollisesti suuttumuksen ja pettymyksen tunteita. Ulpu tulkitsee äidin käytöksen ilmeisesti suruksi, sillä hän päätyy lohduttamaan äitiä. Myös tämä on mielestäni mielenkiintoista; miksi Ulpu joutuu lohduttamaan äitiä? Tyypillisesti voisi olettaa, että tytär, jonka päälle mekko ei mahtunut, olisi se, joka kaipaa lohdutusta. Sen sijaan äiti on se, jota pitää rauhoitella sanomalla, että Ulpu on kenties kasvanut tai mekko

ollut jo ostettaessa liian pieni. Äidin ja Ulpun välinen vanhemman ja lapsen asetelma horjuu tilanteessa.

Vaikka Ulpu ottaakin hetkeksi lohduttajana askeleen pois lapsen roolista, säilyttää äiti auktoriteettiaseman. Ulpu on se, joka tarvitsee apua. Se, että Ulpu kertoo odottavansa äitiä kyykyssä, nolossa asennossa ja että äiti vielä tunnistaa asennon noloksi, kertoo tilanteen synnyttämästä häpeästä. Äiti pitkittää häpeällistä tilannetta jatkamalla mekon kiskomista tyttärensä päälle jo kerran luovutettuaan. Tulkitsen, että mekon saamisessa Ulpun päälle on äidille kyse siitä, että se olisi merkki tyttären ”normaalista”, hyväksytystä vartalosta. Kun mekko sitten ei mahdu, ymmärtää Ulpu äidilleen ruumiillaan aiheuttamansa pettymyksen ja tästä syystä piilottaa nyt epänormaaliksi nimetyn vartalonsa. Ulpulle äidin käytös on sanaton viesti siitä, ettei hänen ruumiinsa saa hyväksyntää. Myöhemmin hän miettii äitiään: ”Hän halusi, että hänen tyttärensä olisi kaunis ja siisti niin kuin Silja” (M, 101).

Stuart Hallin mukaan identiteetti muotoutuu juuri tällaisissa tiedostamattomissa prosesseissa ennemmin kuin yksilön tietoisuudessa (Hall 1999, 39). Terveystieteiden hoitoon käytös Ulpun painoa ja punnitsemista kohtaan tai äidin kanssa käyty taistelu kevätjuhlamekkoa vastaan eivät kuitenkaan vaikuta saavan Ulpua pohtimaan ruumiinsa normaaliutta tai epänormaaliutta. Sen sijaan tiedostamaton prosessi ja pohdinta omasta identiteetistä lihavana alkaa vasta, kun Ulpu kuulee ihailijansa Siljan nimittävän häntä possuksi: [- -] sillä minäkään en tuntenut itseäni. En ollut tiennyt, että minä olin nössöpossu, possunössö, niin kuin Silja oli hetki sitten sanonut.” (M, 108)

Ulpu alkaa ymmärtää, että murrosiän kynnyksellä muuttuva ruumis tulee julkisissa tiloissa muiden tarkkailun kohteeksi ja että siihen aletaan kohdistaa tiettyjä ruumiillisuuteen liittyviä kulttuurisia odotuksia (Tolonen 2001, 74). Siljan sanojen seurauksena Ulpu päätyy kysymään äidiltään, onko hän äidin mielestä lihava. Äidin on tähän asti näytetty osoittavan huolta Ulpun ruumiin kokoa kohtaan. Hänen kanssaan on juuri jouduttu toteamaan kevätjuhlamekko liian pieneksi – tai äidin mielestä Ulpu liian suureksi – ja hänellä on ollut tapana leikillisesti nimittää Ulpua ”pallonenvattaksi”. Nyt äiti kuitenkin vastaa välittömästi, ettei Ulpu ole lihava:

Se oli niin noloa. Käännyin jo mennäkseni, mutta palasin takaisin. Äiti oli odottanut minua. Hänellä oli vastaus valmiina, ennen kuin ehdin

kysyä mitään.

– Olenko minä lihava? minä kysyin.

Äiti sanoi, etten ole. ”Et tietenkään” olivat tarkat sanat, joita hän käytti. (M, 109-110)

Ulpu kuitenkin kyseenalaistaa äitinsä vastauksen:

Minä en voinut kysyä enempää. Mutta kyllä minä tiesin, koska äiti vastasi niin nopeasti. Minusta tuntui, että äiti oli vähän kaunistellut totuutta. (M, 110)

Tämä jättää lukijalle avoimeksi kysymyksen, ovatko Siljan ja äidin kommentit saaneet Ulpun katsomaan ruumistaan nyt eri tavalla. Tähän asti hän on ollut tyytyväinen omaan ruumiiseensa. Siljan sanat saavat hänet pohtimaan ruumistaan. Äidiltä haetaan tukea tähän pohdintaan, mutta äidin vastaus vain voimistaa ruumiiseen kohdistuvaa uutta epävarmuuden tunnetta. Kuvataanko teoksessa taitekohta Ulpun ruumiillisen identiteetin kehityksessä?

Jalostamon Sampsalle lihavuus on olemisen tapa ja hänen identiteettinsä perusta. Tämä on kiinnostavaa, sillä yleinen suhtautuminen lihavuuteen on suhtautua siihen väliaikaisena tilana, jonakin, mistä jokaisen tulee pyrkiä pois ja mistä jokainen haluaa pyrkiä pois. Hoikkuutta pidetään ”normaalilotilana” tai ainakin tavoitteena (Harjunen 2007, 206). Vallankäytön menetelmänä lihavuutta vastaan Harjunen mainitsee lihavan ruumiin nimittämisen liminaaliseksi. Asiayhteydestä riippuen liminaalisuudella tarkoitetaan välitilaa kahden statuksen välillä. Lihavuuden kohdalla kyse on ajatuksesta, että lihavuus on väliaikainen tila matkalla kohti hoikkaa ruumista ja normaalitilaa. Lihavan ruumiin tulee olla jatkuvassa prosessissa. Tällä lihavuuden välitilaksi nimeämisellä pidetään yllä käsitystä lihavasta ruumiista poikkeavana ja se vaikuttaa sekä yksilön käsitykseen itsestä että ympäristön käsitykseen yksilöstä (mt. 207).

Lihavuus välitilana vaikeuttaa lihavan yksilön subjektiivisuuden rakentumista: välitilaksi nimettynä lihavuus on vaikea ajatella positiiviseksi tai edes neutraaliksi ominaisuudeksi (mt. 211). Kuinka lähteä rakentamaan omaa identiteettiään, kun ympäristö nimeää lihavuuden lihavaa yksilöä kokonaisvaltaisesti määrittäväksi ominaisuudeksi, mutta samaan aikaan myös ei-suotavaksi pohjaksi rakentaa subjektiivutta? Kuten jo totesin, *Jalostamossa* Sampsu ei ole omaksunut käsitystä lihavuudesta välitilana. Hän ei missään vaiheessa halua laihduttaa ja pyrkiä näin kohti ”normaalista”, vaan hän nimenomaan rakentaa identiteettiään lihavuuden

ympärille. Sampsä on omaksunut itselleen tutkimukseni otsikossa esille nousevan läski-identiteetin; identiteetin nimenomaan läskinä, ei lihavana. Hän haaveilee voivansa vaalia ruumistaan sellaisena kuin se on ja tulla läskiaktivistiksi:

Sampsä oli lihava, ja päättänyt myös pysyä sellaisena! Isona hän tekisi läskistä ammatin, ryhtyisi kulttuuritutkijaksi ja äänitorveksi. Mikä oli tämä maailma, jossa ihmiset eivät saaneet olla erikokoisia? Hänestä tulisi poliittinen lihava. Haluttu puhuja, sanoilla vaikuttaja. Hän sulki silmänsä ja hymyili hiukan. Parhailleen, läskin ansiosta, hän oli laivalla. (J, 107)

Teoksessa ympäristö suhtautuu Sampsän haaveeseen naureskellen ja sen on luultavasti tarkoitus vaikuttaa myös lukijalle koomiselta. Ajatus lihavuudesta ammattina on kuitenkin vallankumouksellinen. Sampsä tiedostaa, että juuri lihavuutensa, omien sanojensa mukaan "läskin ansiosta", hän on tullut rangaistuksi, muttei silti aio taipua normittavien vaatimusten edessä. Tulkitsen haaveen poliittisesta lihavuudesta ja sanoilla vaikuttamisesta viittaavan siihen, että Sampsä haluaisi ryhtyä purkamaan niitä yhteiskunnallisia rakenteita, joilla lihavuus on määritelty epänormaaliksi. Sampsän esittämä kysymys siitä, mikä on tällainen maailma, jossa ihmiset eivät saa olla ruumiinkooltaan ja -muodoltaan erilaisia, kertoo, että hän on tietoinen näistä rakenteista (Harjunen 2009, 14).

Marenkikeijun Ulpu sen sijaan on omaksunut ajatuksen lihavuudesta välitilana. Terveystenhoitaja on käskenyt Ulpua saapumaan punnitukseen vielä ennen kesälomaa, mutta Ulpu päättää olla menemättä, sillä kesän jälkeen hän ajattelee kaiken olevan toisin:

Minä venyisin kesällä niin kuin isä sanoi äidille, terveystenhoitaja ei tuntisi minua syksyllä, eikä minua tarvitsisi punnita koko ensi vuonna.

Kun palaisin elokuussa kouluun, kukaan ei tuntisi minua. Joka tyttö kiilaisi pulpettinsa minun pöytäni viereen. Opettaja pyytäisi minut luokan eteen, kun hän opettaisi ihmisen biologiaa. Hän käyttäisi minua mallinukkena. Näin toimivat vatsalihakset, haima ja verenkierto! Katsokaa Ulpua! Ulpu Pynnönen on siitä kaikista paras esimerkki. (M, 53)

Lainaus paljastaa, että Ulpu yhdistää ulkopuolisuutensa lihavuuteen ja ajattelee kesän mukanaan tuoman ulkonäön muutoksen myötä saavansa hyväksynnän niin luokkatovereiltaan kuin terveystenhoitajaltakin.

Krista Jokinen kirjoittaa pro gradu -tutkielmassaan (2015) lihavuuden diskurssia tutkiessaan hyvistä ja pahoista lihavista yksilöistä. Jaottelullaan hän tarkoittaa, kuinka lihavat jakautuvat yhteiskunnan silmissä sekä hyviin, joille lihavuus on välitila ja jotka laihduttavat kulttuurisiin ruumisnormeihin sopiviksi, että pahoihin, jotka eivät joko halua tai kykene laihtumaan (Jokinen 2015, 52). Tässä jaottelussa Sampsä sijoittuu selkeästi pahoihin lihaviin: hän ei suostu muuttamaan ruumistaan ja vaalii läski-identiteettiään. Ulpun asettuminen näiden kahden kategorian välille ei ole yhtä yksiselitteistä. Ulpun suhteen lukija ei saa vastausta, onko kyse lihavuudesta vai johtuuko normista poikkeava paino lapsenpyöreyydestä ja murrosiän kynnyksellä tapahtuvista muutoksista ruumiissa. Sen sijaan selvää on, että ulkopuolelta Ulpusta rakennetaan lihavaa. Ulpun kuriton suhtautuminen sekä terveydenhoitajan että äidin valtaan osoittaa, ettei hän halua pyrkiä muuttamaan ruumistaan, ja tämän perusteella Ulpu kuuluu pahoihin lihaviin. Samaan aikaan hän kuitenkin uskoo, että kesän aikana hänen ruumiissaan tapahtuu itsestään muutoksia normatiivisempaa ruumista kohti. Tästä näkökulmasta Ulpun voi nähdä sittenkin kuuluvan hyvien lihaviin kategoriaan. Hän tunnustaa vaatimuksen ruumiin muuttumisesta epänormaalista normaaliksi laihtumalla ja toivoo täyttävänsä tämän vaatimuksen.

Lihavuuden välitilaksi mieltämistä osoittaa myös se, että toisin kuin Sampsä, Ulpu kokee tarvetta puolustella syömistään. Hänen riidellessään isoveljensä Kivin kanssa, Kivi päätyy kommentoimaan ilkeästi Ulpun ruumista ja ruokailutottumuksia:

Hän avasi suunsa ja sanoi paskoja asioita niin kuin ne koulussa. Hän sanoi:

Söisit sinäkin vähemmän niin ei lattia paukkuisi!

Hän sanoi:

Luulet varmaan olevasi hyväkin tanssija, kun hypit itsekseksi kalliolla!

Hän sanoi:

Siljan mielestä on uskomatonta, miten epäterveellisesti sinä syöt!

Minä en uskonut, että Silja oli sanonut niin. Kivi keksi sen ilkeyttään.

Enkä minä syönyt epäterveellisesti. (M, 60)

Kivin sanat saavat Ulpun miettimään ruokavaliotaan ja vakuuttamaan itselleen ja lukijalle ruokailutottumustensa terveellisyyttä:

Kuinka moni oikeasti piti ruusukaalista tai ruispuurosta? Minä! Salaatit ja keitetyt pavut olivat terveellisiä, ja niitä minä söin. Minä söin perunaa ja kastiketta. Latkin keittoja ja rouskutin kaalia. Vain hernekeittoa en sietänyt. Kai minä joskus sain syödä herkun tai pari? Söiväthän muutkin. (M, 60)

Katselin ruokiani. Tuossakin oli suolakurkun viipaleita, jotka olivat melkein salaattia. Maksasta sai rautaa. Kiiltelevä maksaklöntti oli piirretty terveydenhoitajankin ravintoympyrään. Rypälemehupurkki vakuutti olevansa täynnä terveellistä juomaa. Lisätty kalsiumia! se julisti. Maidosta sain lisää kaliumkarbonaattia tai jotakin. Leipä oli aina terveellistä. Yhdeksän viipaleita päivässä, opettaja sanoi. Ja minä söin. (M, 61)

Kivin sanoilla on kuitenkin vaikutuksensa, sillä puolusteltuaan itselleen ruokailuaan, Ulpu laittaa jo valmistamansa välipalan pois.

Kohtaus on kiinnostava myös siksi, että siitä käy ilmi, kuinka paljon Ulpulla on tietämystä oikeaoppisesta ruokavaliosta. Ulpu selvästi tuntee yhteiskunnassamme vallitsevan binäärisen jaon ”hyviin” ja ”pahoihin” ruokiin. Ruokien jakaminen näin liittyy tiettyihin ruokiin tiettyjä mielikuvia. Niin sanottuja hyviä ruokia kuvataan ravitseviksi ja hyväksi yksilölle ja niiden valitseminen viestii ympäristölle yksilön kykyä itsekuriin sekä kiinnostusta terveyttään kohtaan. Pahan ruuan puolestaan opetetaan olevan sekä pahaksi terveydelle että syvemmällä tasolla merkki moraalisesta heikkoudesta (Lupton 1996, 27) ja näiden pahojen ruokien syöminen liittyy yksilön hegemoniseen lihavuusdiskurssiin. Ylläolevista lainauksista käy ilmi, että Ulpun ruokavalio koostuu pääosin niin sanotuista hyvistä ruuista ja että hän myös itse tietää nämä hyväksi. Lainauksista ilmenee myös, että ainakin osittain tämä ”hyvien” ruokien tuntemus on saatu opettajalta ja terveydenhoitajalta eli koululta ja terveydenhuollolta. Foucault’n valtakäsitystä ajatellen instituutiot ovat tietynlaisella harkitulla toiminnalla halunneet saada nuoren toimimaan tietyllä tavalla, tässä tapauksessa syömään ”oikein”, ja siinä on onnistuttu. Tällä ”oikein toimimisella” pyritään pysymään normaalin piirissä tai ainakin poissa epänormaaliudesta ja marginaalista.

4.2 Sukupuoli ja seksuaalisuus

Yksi merkittävä ero tutkimieni hahmojen välillä on, että he ovat eri sukupuolta. Tämä tulee nostaa esille, sille ruumiista puhuttaessa on mahdotonta ohittaa ruumisnormien sukupuolittuneisuus. Miesten ja naisten ruumiilta vaaditaan yhteiskunnassamme eri asioita. Naisruumiin arvioinnissa on korostunut esteettisyys, miesruumiin kohdalla taas toimivuus, suorituskyky ja voima (Harjunen 2010, 241). Tästä syystä naisruumiin kokoon ja muotoon on kohdistunut toistaiseksi enemmän huomiota kuin miesruumiisiin. Harjusen mukaan ”miesten ruumiin lihavuutta ei ole

pidetty yhtä leimaavana kuin naisten, eikä lihavuus ole vaikuttanut miesten sosiaaliseen statukseen yhtä negatiivisesti kuin naisten” (mt. 241). *Jalostamon* Sampsan hahmo rikkoo tätä ajatusta. Lihava ruumis on lihava ja paheksuttu siitä huolimatta, että se on miesruumis, ja siksi sukupuolella ei ole merkitystä silloin, kun Sampsalle povataan suuria rangaistuksia ja vaikeuksia sosiaalisen statuksen ja tulevaisuuden suhteen: “Työttömyyspäivärahoja ja käyntejä sosiaaliluukulla. Työnsaannissa kun lihavilla on ongelmia: tässä yhteiskunnassa läski ei käy käyntikortista.” (J, 32)

Lihava ruumis pehmeydellään kytkeytyy feminiiniseen ja siksi se ei ole hyväksytty muoto miesruumiille. Sampsan hahmo representoi myös luonteensa puolesta toisenlaista maskuliinisuutta kuin sitä miehen ideaalia, johon olemme tottuneet. Länsimaisessa kulttuurissa maskuliinisina ominaisuuksina pidetään muun muassa toiminnallisuutta, hallitsevuutta ja fyysistä voimaa. Sen sijaan maskuliinisuuteen eivät kuulu feminiinisiksi määritellyt piirteet, kuten emotionaalisuus ja empaattisuus (Jokinen 2003, 8). Sampsalla on kyllä fyysistä voimaa, mutta voima on vääränlaista, sillä se perustuu lihavuuteen, ei lihaksikkuuteen. Luonteeltaan Sampsaa on herkkä, empaattinen ja puhkeaa teoksessa usein itkuun. Sampsaa epäonnistuu maskuliinisuuden vaatimusten toteuttamisessa siis kaksinkertaisesti: sekä pehmeällä luonteellaan että pehmeällä ruumiillaan.

Marenkikeijussa ympäristöstä sisäistetty naisruumiin laihooden vaatimus tulee Ulpun sijaan selkeämmin esille sivuhahmossa Siljassa. Siljan hahmo kuvastaa aikuisten maailman suhdetta ruokaan sekä yhteiskunnallisia vaatimuksia nimenomaan naisruumista kohtaan. Aihetta ei missään vaiheessa käsitellä syvemmin, mutta useammassa kohdassa lukijalle vihjataan, että Silja tarkkailee ruumistaan ja hänen syömisessään on syömishäiriöille ominaisia piirteitä. Siljan ja Ulpun selatessa naistenlehteä, on heidän reaktionsa mallin kehoon huomattavan erilaiset:

Sikalaiha, hän [Silja] sanoi ja näytti minulle kuvaa, jossa hirveän pitkä nainen oli pukeutunut kyljyksenvärisen mekkoon. Mekko peitti vain naisen tissit ja reidet, mutta naisen vatsa näkyi. Se oli painunut kuopalle ja näytti nurin päin olevalta kattilankannelta. (M, 54)

Siljan mallista käyttämä nimitys "sikalaiha" viittaa, että malli ei ole ainoastaan ruumisnormien ihanteiden mukaisesti hoikka, vaan merkittävän laiha. Kiinnostavaa on, että tässä yhteydessä sanaa "sika", joka nousi esille tutkimukseni ensimmäisessä

luvussa kieltä tutkiessani, käytetään nyt eri merkityksessä. Tällä kertaa ”sika” näyttäytyy positiivisessa valossa, kun lihavuuden kohdalla se toimii julmana metaforana lihavalle ruumiille. Termin merkitys muuttuu päinvastaiseksi, ja negatiiviseksi ja paheksutuksi mielletty ilmaiseekin nyt hyvää. Onko Siljan huomautus ”sikalaihasta” naisesta ihaileva ja mitä merkitsee se, että kohtaus on sisällytetty teokseen? Ulpulle nainen näyttäytyy, kuten ympäristö hänelle yleensä, ruokasanaston kautta: mekko on kyljyksenvärinen ja vatsa kattilankansi. Kuten läpi teoksen, siitä, mihin ruoka-aineeseen tai -lajiin asia hänen mielessään assosioituu, voi päätellä hänen suhtautumisensa siihen. Kyljykseen ja kattilan kanteen ei selkeästi liity negatiivisia merkityksiä, mutta voi myös todeta, etteivät vertaukset ole myöskään ihailevia. Tulkitsemme niiden kuvaavan murrosiän kynnyksellä olevan nuoren tytön hämmästyttäviä tällaista kehoa kohtaan.

Kerronnallisena ratkaisuna *Marenkikeijuun* on sisällytetty muusta tekstistä kursiivilla erotettuja mielikuvituskohtauksia, joissa Ulpu haaveilee, kuinka asiat voisivat olla. Silja nousee aiheeksi monessa kuvitelmassa. Ulpu haaveilee paitsi heidän ystäväydestään, myös yhtenevästä ulkonäöstä:

Kuin taikaiskusta he ovat toistensa kuvajaiset. Heidän sumuseittipukunsa hohtavat ja välkkyvät hienommin kuin kenenkään kevätjuhlavaatteet. He ovat kaksoset, vaikka Silja onkin pidempi. Mutta hetki hetkeltä Ulpu venyy, hänen tukkansa käy vaaleaksi, hänen nilkkansa kapenevat. Nyt he näyttävät jo samalta. (M, 90)

Vaikkei kuvitelmassa suoraan sanota, että Ulpu tässä haaveessaan laihtuisi, se implikoituu siihen, kuinka he olisivat aivan toistensa kuvajaiset. Ulpu venyisi ja hänen nilkkansa kapenisivat eli hänen ruumiinkokonsa ja -muotonsa muuttuisi samanlaiseksi kuin hoikalla Siljalla. Huomionarvoista on myös se, että nimenomaan Ulpu muuttuisi Siljan näköiseksi eikä toisinpäin. Yhtenevän ulkonäön myötä Ulpu tulisi osaksi niitä sukupuolitettuja ruumisihanteita, joita Silja edustaa. Toinen tällainen haave samankaltaiseksi muuttumisesta on, kun Ulpu kuvittelee, kuinka heistä Siljan kanssa tulisi missejä:

Missienetsijällä on kassi täynnä upeita vaatteita, farkkuja ja puseroita, vöitä ja meikkejä, joita hän antaa Siljalle ja Ulpulle. Heistä tulee missejä molemmista, he saavat syödä takahuoneissa pasteijoita, sipsejä, leivoksia ja juoda spriteä. (M, 33)

Tässä haaveessa ei kuvata kehon muuttumista, mutta missiksi tuleminen vihjaa mahdollisesta muutoksesta. Misseyteen yhdistyy kulttuurissamme oletus tietynlaisesta ruumiista missien edustaessa ulkomuodollaan aikansa sukupuolitettuja ulkonäköihanteita (Paasonen 2010, 39). Erityisen kiinnostavan tästä kuvitelma tekee se, että siihen sisältyy myös fantasia yhteisestä herkuttelusta. Ulpu ja Silja olisivat oletetusti hoikkia missejä, mutta silti he söisivät epäterveellisiksi miellettyjä ruokia, ja tämä syöminen liittyisi nimenomaan misseyteen: roolinsa vuoksi heillä olisi pääsy takahuoneisiin herkkujen äärelle. Tässä kuvitelmassa syömisestä tulee yhteisöllistä, kun Ulpu saisi jakaa muuten aina yksinäisenä esitetyn herkuttelun yhdessä Siljan kanssa.

Marenkikeijussa tulee esille, kuinka 10-vuotiaan päähenkilön huomiot ulkonäöstä keskittyvät erityisesti ikätoverien ulkonäköön ja siihen, onko samanlainen kuin muut. Vertailukohtat eivät teoksessa löydy koulusta, vaan tanssitunneilta. Ulpu nimittää muita tanssiryhmän tyttöjä varpusiksi. Kuten Silja, varpuset ovat nuoresta iästään huolimatta jo tunnistaneet sukupuolittuneen hyväksyttävän ulkonäön vaatimuksen ja alkaneet esittää itseään sen mukaisesti:

Varpuset olivat kaikki samankokoisia, pieniä ja lyhytniskaisia. Heillä oli vaaleat, olemattoman väriset hiukset, mutta sitäkin pistävämmät silmät, kiiltelevät kuin hillosipulit. Joka tunnilla heillä oli uudet trikoot. He venyttelivät pienessä ryhmässä ennen tuntia ja tunnin jälkeen. Jokainen heistä sai spagaatin, ja olin nähnyt, miten outoja alusvaatteita heillä oli: vain pelkkä naru meni pyllyyn, ja heillä oli rintaliivit, vaikka heillä ei ollut vielä tissejä. (M, 27)

Ulpun tarkka kuvailu varpusten yhtenevästä ulkonäöstä kertoo, että Ulpu kokee erilaisen ulkonäkönsä erottavaksi tekijäksi heidän välillään. Stuart Hall kirjoittaa, kuinka ruumis on keskeisessä roolissa, kun määritty dominoiva ryhmä ja sitä vasten ”ne toiset”, jotka jäävät ulkopuolelle (Hall 1999, 147–149). Yhtenevällä ulkonäöllään muista tytöistä on muodostunut dominoiva ryhmä ja Ulpu on jäänyt ”toiseksi” ulkopuolelle.

Kuten naistenlehden ”sikalaiha” malli näyttäytyi Ulpulle kummallisena, myös alusvaatteet, joita muut tytöt ovat alkaneet käyttää, ovat Ulpun mielestä outoja. Muut tytöt ovat alkaneet käyttää jo rintaliivejä. Ulpun mukaan heillä ei kuitenkaan ole vielä rintoja, joten nähdäkseni kyse on tarpeen sijaan tiettyjen kulttuuristen konventioiden omaksumisesta. Ulpu ei ole ainoa varpusten yhtenäisestä ryhmästä

poikkeava hahmo tanssitunneilla. Ulpun ja varpusten lisäksi tanssiryhmään kuuluu Juulia:

Sukkahousutyttö oli varpusparven nokkimisjärjestyksessä ensimmäisenä. Sukkahousutyttö yllätti varpusparven joka tunnilla tavallisilla pikkutyön sukkahousuillaan, jotka eivät olleet enää ihan ehjät.

En minäkään kyllä ymmärtänyt, miksi tyttö, Juulia siis, piti sukkahousuja. (M, 28)

Yhtä lailla kuin varpusten rintaliivit ovat Ulpun mielestä outoja, myös Juulian rikkinäiset sukkahousut näyttäytyvät outoina, tosin tällä kertaa siksi, että ne ovat Ulpun mielestä lapselliset. Tämä osoittaa todeksi sen, että samanikäisten viiteryhmän keskuudessa arvioinnin kohteeksi voi joutua sekä liian aikuisella että liian lapsellisella pukeutumisella (Tolonen 2001, 77). Tässä on nähtävissä nuoren kamppailu siitä, mikä on hyväksyttävä ja "normaali" itsen ulkoinen representaatio heidän ikäiselleen. Murrosiän kynnyksellä oleva nuori käy neuvottelua niin itsensä kuin ympäristönsäkin kanssa siitä, miten itseä tulee esittää.

Aiemmin käsittelemääni lihavuuden välitilaa ajatellen lihavuus jää välitilaan myös seksuaalisuuden osalta. Lihavien, kuten myös muiden oikeanlaisen ruumisdiskurssin ulkopuolelle suljettujen, seksuaalisuus on eräänlainen tabu; lihavat pyritään häivyttämään seksuaalisiksi neutreiksi eli lihavat deseksualisoidaan (Harjunen 2007, 210-211). *Marenkikeijussa* seksuaalisuus ei nouse esille päähenkilöhahmon nuoresta iästä johtuen. Ainoa teemaa hieman sivuava kommentti on, kun Ulpu katselee isoveljensä Siljalle lahjaksi antamaa korua:

Kun minulla olisi poikaystävä, minäkin saisin tuollaisia koruja ja pelaisin hänen kanssaan pelejä. Istuisin huvimajan portailla sen pojan vieressä.

Tai en minä poikaystävää halunnut. En pitänyt pojista. Niiden aivot olivat kukkakaalia (M 14)

Haave poikaystävästä käväisee mielessä hyvin nopeasti, mutta sen jälkeen Ulpu omaksuu jälleen iälleen ominaisen sukupuolten välisen vastakkainasettelun, jossa pojat vielä näyttäytyvät epämiellyttävinä eikä heidän kanssaan haluta olla tekemisissä. Tulkitsen niin, että Ulpu ei niinkään haaveile poikaystävästä, vaan siitä, että poikaystävän myötä yksinäisyys päättyisi.

Jalostamon teini-ikäisten päähenkilöiden elämässä seksuaalisuus sen sijaan on jo vahvasti läsnä. Sampsan hahmo näyttää, kuinka lihava nuori näyttäytyy ympäristölleen seksuaalisena neutrina. Lihavuutensa vuoksi ajatus Sampsaasta osoittamassa seksuaalista ja/tai romanttista kiinnostusta esitetään teoksessa naurunalaisena ja häpeällisenä. Lihavien lisäksi deseksualisointi kohdistuu myös muihin marginaalisiin ruumiisiin, kuten vammaisiin ruumiisiin. *Jalostamossa* esille nousee myös vammaisen ruumis, sillä yksi projektin nuorista on liikuntarajoitteinen. Marginaalisesta ruumiistaan huolimatta hän kuitenkin löytää laivan nuorista itselleen kumppanin, toisin kuin Sampsa.

On huomionarvoista, että teoksessa Sampsa lukuun ottamatta kaikilla muilla mieshahmoilla on seurustelusuhteita ja he harrastavat seksiä. Sampsan yhteydessä seksi mainitaan suoraan kahdessa kohdassa ja kummassakin sävy on humoristinen ja pilkallinen. Toisessa pariskunta Mikael ja Kusti vitsailevat ehdottamalla Sampsalle ryhmäseksiä heidän kanssaan. He kutsuvat tätä läskiksi, jonka ”unelmaperseessä riittää lääniä” (J, 111). Vitsiksi tarkoitettu lausahdus on monin tavoin loukkaava. Sampsa puhutellessaan pojat käyttävät nimen sijaan termiä ”läski” erisnimen tavoin ja ”unelmaperse”, jossa ”riittää lääniä” viittaa siihen, että ruumiinkokonsa vuoksi Sampsa olisi ihanteellinen kumppani ryhmäseksiin. Tässä kohtauksessa deseksualisoinnin sijaan Sampsan lihavasta ruumiista tehdään seksualisoinnin kohde. Deseksualisoinnin lisäksi lihaviin ruumiisiin kohdistuu myös hyperseksualisointia (Harjunen 2007, 211). Toisessa kohdassa yksi nuorista kuvittelee Sampsan näkevän ”unia leivoksista, joilla ei ollut seksielämää, ei bebeeleivosten välistä eikä eri laatuja sekoittelevaa” (J, 121). Tässä ajatellaan, että lihavalle nuorelle kaikki kietoutuu ruuan ympärille, myös seksi.

Lihavan nuoren miehen seksuaalisuus tulee naurunalaiseksi myös, kun kerrotaan Sampsan ja projektin toisen nuoren Nukun välisestä kohtaamisesta ennen projektia. Nukke on etsinyt internetissä vanhempia miehiä ja törmännyt siellä valeprofiililla esiintyneeseen Sampsaan. Sampsa on väittänyt olevansa menestyvä aikuinen mies ja he ovat päättäneet tavata. Kahvilassa Nukelle on paljastunut, että Sampsa on teini-ikäinen poika samasta koulusta ja hän nauraa Sampsalle päin naamaa. Tilanteessa huomio kohdistuu jälleen lihavuuteen, kun Nukke kertoo ”odottaneensa charmia, mutta saaneensa läskiä” (J 89). Sampsa tilanne ei ole huvittava, sillä hän on valmistautunut tapaamiseen vakavissaan, siitä huolimatta, että tietää valehdelleensa

profiilissaan. Nuken nauraessa hänelle, lihavuutta pilkkaavaa sävyä korostetaan kertomalla Sampsan syövän leivoksia: “Sampsaa ei voinut unohtaa niin ikään, jos oli nähnyt pojan kerran syövän kahvilapöydässä useampaa leivosta yhtä aikaa” (J, 89). Mielestäni ruoka ja syöminen näyttäytyvät tässä keinona Sampsalta käsitellä negatiivisia tunteita; hän pakenee vaikeaa tilannetta ahmimiseen. Populaarikulttuurin representaatioissa on usein toistettu tätä ruuan ja emotionin yhteyttä (Lupton 1996, 30) ja Sampsan toiminta asettuu tähän jatkumoon. Emootio päihittää rationaalisen toiminnan ja kontrolli menetetään sekä tunteiden että mässäilyn suhteen (mt. 31).

Sen lisäksi, että Sampsa muodostuu teoksessa seksuaalinen neutri, vaikuttaa siltä, että hän on jäämässä myös vaille nuortenkirjallisuudelle tyypillistä romanssijuonta (vrt. Lappalainen 2006, 149). *Jalostamon* lopussa rakkaus kuitenkin astuu kuvioihin. Anoreksiakuvauksissa, jotka ovat nuortenkirjallisuudelle tyypillisimpiä ruumiillisuuden kuvauksia, juuri rakkaus toimii usein ponnistuslautana kohti parantumista; päähenkilöiden rakastuttua he ovat valmiita aloittamaan paranemisprosessin (Lappalainen 2006, 148). Tutkimani teokset käsittelevät päinvastaista ruumiillisuutta kuin anoreksiakuvaukset, mutta huomioni on, että niissäkin nousee esiin tällainen rakkauden parantava voima. Lihavuuden yhteydessä parantavan sijaan on kuitenkin syytä puhua ennemmin muuttavasta, sillä toisin kuin syömishäiriöt, lihavuus ei ole jotain, josta tulisi parantua. *Marenkikeijussa* kyseessä on platoninen rakkaus uuden ystävän muodossa, *Jalostamossa* romanttinen rakkaus ja tyttöystävä.

4.3. Heistä meiksi: yhteisö

Kummassakin teoksessa tulee esille ulkopuolisuus. *Jalostamon* alkuasetelmassa Sampsa on selvästi ulkopuolinen, mutta yksinäisyys ei vello hahmon yllä samalla tavalla selkeänä teemana kuin Ulpun kohdalla. Vaikka *Jalostamossa* projektin muut nuoret eivät suoranaisesti kiusaa Sampsaa, etenkin teoksen alkupuolella he ottavat jatkuvasti Sampsan painon esille erottavana tekijänä, mikä vahvistaa hänen asemaansa epänormaalina. Lukijalle paljastetaan Sampsan lapsuudesta kiusaamistilanteita, joissa kiusaaminen on kohdistunut nimenomaan lihavaan ruumiiseen. Yhdessä muistossa humalainen naapuri, auktoriteerin asemassa oleva aikuinen, on kommentoinut uimisesta nauttivan Sampsan ruumista:

Pysytkö paremmin pinnalla, kun sulla on noi renkaat omasta takaa? Siksikö sä olet noin hyvä? Ainakin pysyt meidän Rikua lämpimämpänä kun on tota lämpökerrosta niin kuin hylkeillä.” (J, 206)

”Lämpökerros” ja ”renkaat omasta takaa” ovat epäsuoria ilmaisuja lihavuudelle. Naapuri myös sulkee Sampsan ulkopuolelle muiden lasten ryhmästä tehdessään eroa oman lapsensa ja tämän välillä. Paikalla olevat ikätoverit eivät pidä Sampsan puolia, vaan nauravat, ja osoittavat näin tukensa naapurin sanoille. Sampsa muistelee myös tilannetta, jossa hän leikkii pihan lasten kanssa. Leikissä Sampsa makaa maassa ja muut lapset hyppivät hänen päällään: ”Vain siinä roolissa, trampoliinina, Sampsa saa armon olla mukana” (J, 206). Vaikka ajatus lapsista pomppimassa pehmeän vatsan päällä voi kuulostaa koomiselta, on se pohjimmiltaan traaginen. Sampsa on näennäisesti hyväksytty mukaan ryhmään, mutta todellisuudessa hän on muiden lasten naurunkohde. Kiinnostavaa on myös, kuinka tässä Sampsan ruumis – tällä kertaa lapsen ruumis – esitetään niin liioitellun suurena, että se voi toimia trampoliinina muille lapsille.

Marenkikeijussa yksinäisyys on selkeästi yksi keskeisistä teemoista. Se ulottuu sekä kouluun että harrastuksiin, jotka ovat tämän ikäiselle keskeisimmät viiteryhmät. Tanssiryhmässä kyse on dominoivan ryhmän ulkopuolelle jäämisestä. Aiemmassa alaluvussa kirjoitin tanssiryhmän varpusten pukeutumisesta keinona representoida sukupuolta. Sukupuolen representaation lisäksi pukeutuminen voi toimia eronteon ja ulossulkemisen välineenä. Elina Oinas kirjoittaa, kuinka pukeutuminen ei ole ainoastaan yksilön välttämätön yksityisasia, vaan toimintaa, jossa luodaan sekä yhteisöllistä minää että samalla yhteisöä (Oinas 2001, 27). Pukeutumisella tuotetaan tietynlaista ruumiillista minää ja se toimii viestinä ympäristölle joko siihen sulautuen tai erottuen. Teoksessa tapahtuva pukeutuminen nousi jo aiemmin esille, kun Ulpun kevätjuh lamekko ei mahtunut hänen päälleen. Tästä seuraa, että hän joutuu lainaamaan äidiltään juhlavaatteita. Tarja Tolonen on tutkinut, kuinka murrosiän kynnyksellä tytöt peilaavat itseään äitiensä ulkonäköön. Äidin mallin seuraaminen pukeutumisessa ja meikkaamisessa on merkki siirtymästä androgyynistä lapsuudesta feminiiniseen aikuisuuteen. Samaan aikaan on kuitenkin tärkeää myös tehdä eroa oman ja äidin tyylin välillä ja sen sijaan kiinnittyä pukeutumisella ikäistensä ryhmään (Tolonen 2001, 77). Ulpun tapauksessa äidin vaatteiden lainaaminen on epätoivottua erontekoa omaan viiteryhmään:

Siljalle ei koskaan kävisi näin, välähti mielessäni, kun otin vastaan vaaleanpunaisen vekkiahameen sekä valkoisen puseron, jossa oli suuri pitsikaulus.

Näyttäisin niissä kiiltokuvatytöltä. Vanhanaikaiselta ja kummalliselta. Puin ne päälleni. (M, 78)

Näiden vaatteiden pukeminen on yhteisöstä erottavaa toimintaa. Koululla hän huomaa, että muilla luokan tyttöillä on ihanat vaatteet, väriä hiuksissa ja meikkiä. Kuten tanssiryhmän tytöt, he ovat siirtyneet esittämään itseään uudella tapaa ja onnistuneet siinä normien toivomalla tavalla. Vekkiahame ja ”pyhäkoulupaita” edustavat sen sijaan vääränlaista aikuisempaa pukeutumista ja lisäksi paljastavat ympäristölle Ulpun ruumiillisen poikkeamisen: hän ei ole mahtunut vaatteisiinsa.

Myös *Jalostamossa* nousee lyhyesti esille pukeutumisen voima erontekijänä. Projektin alkaessa nuorilta viedään heidän omat vaatteensa ja heille annetaan kaikille samanlaiset haalarit. Sampsu ei kuitenkaan saa haalaria ja se herättää heti yhden nuoren huomion:

Wilma väräsi Evergreen-haalarissa. Se oli samanlainen kuin kaikilla muilla. Omat vaatteet oli viety hytistä yön aikana. Vain Sampsu näytti jostain syystä koreilevan t-paidassa ja hehtaarifarkuissa. Ehkä haalareiden koot loppuivat extra largeen. (J, 126)

Tämä toisen nuoren arvaus, että Sampsan erilainen pukeutuminen johtuu siitä, ettei hänelle ole löytynyt sopivankokoista haalaria, osoittautuu oikeaksi: ”hänellä itsellään ei ollut haalaria, tietenkään, koko-ongelman takia” (J, 189). Muiden yhtenäisistä asuista poikkeavat vaatteet tekevät eroa Sampsan lihavan ruumiin ja muiden nuorten normaaliksi sovittujen ruumiiden välille. Lihavuutta korostetaan myös sillä, että Sampsan housuista ei puhuta pelkästään farkkuina, vaan niiden valtavuutta korostetaan sanalla ”hehtaari”.

Koska koulu on olennainen osa lapsen ja nuoren arkea, on se myös suosittu tapahtumapaikka nuortenkirjoissa. Nuortenkirjallisuudessa on kuvattu sekä ala- ja yläkouluelämää että lukiossa vietettyjä vuosia (Härkönen, 2001, 261). Kuvaukset ovat moninaisia: joissakin teoksissa koulu näyttäytyy onnellisena paikkana ja oppilaista muodostuu tiivis yhteisö. Vastavuoroisesti teoksissa on nostettu esille myös kouluun liittyviä ongelmia, erityisesti kiusaamista (mt. 262). *Marenkikeiju* asettuu näiden koulukiusaamiskuvausten jatkumoon. Ulpu on niin fyysisen kuin

psykkisenkin kiusaamisen kohde. Hänen pyöränkumejansa puhketaan toistuvasti ja reppuun kaadetaan maitoa:

Silja katseli minua myötätuntoisesti, kun kuivattelin seuraavana päivänä kirjojani. Niitä piti pyyhkiä nahkealla rätillä ja laittaa koholleen kuivamaan. Maito oli siitä ikävää, että se liimasi sivut yhteen ja kuivuessaan haisi oksennukselta. [- -]

– Miten niin maitoa kaatui sinun reppuusi? Kivi tivasi. (M, 23–24)

Teoksen tapahtumat sijoittuvat enimmäkseen koulun ulkopuolelle ja koulussa materiaaliin kohdistuneesta ilkeistä kerrotaan vasta koulupäivän jälkeen. Näitä kohtaamisia kiusaajien kanssa ei siis kuvata, mutta verbaalinen kiusaaminen tulee muutaman kerran esille. Lukijalle ei käy ilmi, onko kiusaajilla jokin tietty syy, miksi he ovat valinneet juuri Ulpun kohteekseen. Kevätjuhlassa toisen oppilaan Ulpusta käyttämä nimitys ”tonnikeiju” kuitenkin paljastaa, että ainakin Ulpun ruumis joutuu kiusaajien katseen kohteeksi. Koulu julkisena tilana mahdollistaa viiteryhmän jäsenille tällaisen toistensa ulkonäön ja ominaisuuksien arvioinnin (Tolonen 2001, 73). Koulu toimii usein nuoren elämässä ensimmäiseksi vaikuttavana instituutina myös representaationa kaikista niistä instituutioista, joiden osaksi nuori tulevaisuudessa tulee. Se toimii paikkana, jossa nuori hahmottaa asettumistaan yhteiskuntaan ja tunnistaa asemansa siinä (Trites 1998, 33). Voiko näin ollen ajatella, että asema koulussa määrittää myös asemaa muissa instituutioissa ja ruumiin koosta voi myös tulevaisuudessa seurata syrjintää?

Koulukiusaaminen paljastuu terveydenhoitajalle – tosin väärinymmärryksen kautta – ja hän ilmoittaa asiasta Ulpun äidille. Äidin reaktio tapahtuneeseen on yllättävä:

Äiti jatkoi. Hän kertoi, että terveydenhoitaja oli pelastanut minut jostakin tilanteesta, jossa muut lapset olivat kiusanneet minua. Terveydenhoitaja oli ojentanut minulle auttavan kätensä. Minä katsoin äitiä loukkaantuneena. Eikö häntä kiinnostanut se, että minua oli kiusattu? Miksi hän ei kysynyt, mitä minulle oli tapahtunut? (M, 64)

Sen sijaan, että äiti huolestuisi Ulpusta ja ryhtyisi puuttamaan asiaan, keskittyy hän siihen, että Ulpu on vastannut tyyneesti terveydenhoitajalle. Keskustelu päättyy siihen, että äiti pakottaa Ulpun pyytämään terveydenhoitajalta anteeksi. Tilanteessa, jossa Ulpu odottaa tukea ja apua äidiltään, äiti asettuukin terveydenhoitajan puolelle ja sivuuttaa täysin kiusaamiskokemuksen. Sen sijaan terveydenhoitajan voi nähdä kirjaimellisen kädenojennuksen lisäksi myös kuvainnollisesti ojentavan kätensä

Ulpua auttaakseen. Tältä Ulpu ei kuitenkaan halua ottaa vastaan apua, sillä hänelle terveydenhoitaja toistuvine punnituksineen on pahin kiusaaja koulussa.

Edellisen alaluvun päätteeksi mainitsin, että kummassakin teoksessa ulkopuolisuus päättyy teoksen lopussa, kun hahmot löytävät rinnalleen toisen, Ulpu parhaan ystävän ja Sampsa tyttöystävän. Yhteistä mainitsemiini anoreksiakuvausten parantaviin romansseihin (Lappalainen 2006, 149) on se, että kummankin suhde ruokaan muuttuu tämän myötä jossain määrin. Vaikka kiusaaminen ja syrjintä eivät luultavasti lopukaan, ei sitä enää tarvitse kohdata yksin.

Ulpun talon takana aukeava metsä on läpi teoksen keskeinen paikka. Se on yksinäinen turvapaikka, jonne Ulpu muun muassa piiloutuu vanhemmiltaan. Pitkin teosta metsään alkaa ilmestyä merkkejä siitä, että joku käy siellä tarkkailemassa Ulpun toimia ja tunkeutuu hänen yksityiseen tilaansa. Lopulta selviää, että kyseessä on ollut tanssiryhmän Juulia, sukkahousutyttö, jota Ulpu on kummeksunut. Hahmot ystäväystyvät. Teoksen lopussa he viettävät yhdessä aikaa Ulpun huoneessa:

Olin yhtäkkiä järjestyttävän tietoinen siitä, että siinä me olimme, juuri me kaksi, eivätkä ketkään muut. Se oli sellainen hetki, että tajusin vahvasti, miten hyvä minun oli olla, tässä lattialla, jalat kassissa, pyllyni alla jännittävä kirja – eikä sillä tuntemuksella ollut mitään tekemistä sen kanssa, että vatsani oli täynnä pitsaa. (M, 120)

Marenkikeijussa ei suoraan sanota, että syöminen olisi Ulpun tapa kestää yksinäisyyttä, mutta se on silti toistuvasti luettavissa. Jättäessään tanssitunnit väliin, Ulpu syö karkkia ja possumunkkia. Tultuaan kiusatuksi koulussa, hän haaveilee kakusta. Yllä olevasta lainauksesta ei myöskään käy suoraan ilmi, että suhde ruokaan ja syömiseen olisi muuttunut uuden ystävyuden myötä. Tässä lainauksessa, joka on myös kirjan päättävä kohta, voi kuitenkin nähdä vihjattavan, että ruokasuhde on mahdollisesti muuttumassa. Yhdessä syömistä pidetään kulttuurissamme yhtenä ystävyuden ja kaveruuden rituaaleista (Tolonen 2001, 82). Tässä yhteinen herkuttelu on toiminut juuri tällaisena ystävyyttä vahvistavana sosiaalisena toimintana, eikä syntynyt hyvänolon tunne ole seurausta ruuasta, vaan jaetusta kokemuksesta. Tämä on ero aiempaan, sillä aiemmin hyvänolon tunne on saavutettu nimenomaan ruualla.

Jalostamon lopussa kerrotaan, mitä kullekin nuorelle kuuluu vuosi projekti Sovituksen jälkeen. Nyt myös Sampsa seurustelee. Hänen tyttöystävänsä Reijan kerrotaan olevan “läskiaktivisti”, mistä voi tehdä johtopäätöksen, että myös hän on

lihava. Mielestäni on kiinnostavaa kysyä, mikä merkityksensä on sillä, että tyttöystävä on lihava. Vallitseeko taustalla kulttuurinen oletus, että ruumiillisten samankaltaisten tulisi seurustella keskenään? Toisaalta Sampsan ja Reijan kohdalla kyse ei ole ainoastaan ruumiillisesta samankaltaisuudesta, vaan ruumiiseen kytkeytyy poliittinen lihavuus. Tämän ansiosta kumpikaan ei vaadi toista muuttamaan ruumistaan, vaan päinvastoin vaalii sitä. Syöminen ja ruoka, jotka aiemmin ovat olleet ainoastaan Sampsa ympäristöstään erottavia tekijöitä, ovat nyt myös yhdistäviä tekijöitä:

Haluamme elää vanhoiksi, nauttia lapsenlapsista ja keinutella yhdessä tandemkiikkutuolissa. Haluamme nähdä seuraavan vuosisadan sipsit ja mistä ne on valmistettu. Haluamme testata uuden sukupolven leivokset. Ennen kaikkea haluamme alkaa puhua ja vaikuttaa. Kaikenmalliset ihmiset ovat arvokkaita ja kauniita. Me muovaamme omat patsaamme Michelangelon ja Paavolaisen patsaiden rinnalle. (J, 502)

Rakkaudella on vaikutuksensa Sampsan ruokasuhteeseen: hänen kerrotaan kiinnostuneen terveyttä koskevista asioista Reijan ansiosta. Lukijalle huomautetaan, että tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että Sampsa olisi ryhtynyt laihduttamaan. Lihavuus ei edelleenkään ole Sampsa välitila, josta hän yrittäisi pyrkiä pois kohti normaalia. Tästä osoitus on se, että Reijan myötä Sampsa kiinnostuu myös entisestään lihavuusaktivismista, jonka tarkoituksena on välittää juuri tätä viestiä.

Lihavuusaktivismi on yhteiskuntamme normittavaa ruumisdiskurssia vastaan asettuva liike, jonka tavoitteena on opettaa ympäristöä hyväksymään erimuotoisia ja -kokoisia ruumiita. Sen sijaan, että lihava ruumis ajatellaan poikkeamana tai ongelmana, tulisi se kohdata ruumiillisena variaationa (Harjunen 2004a, 256; Harjunen & Kyrölä 2007, 26). Siinä on siis kyse juuri sellaisesta poliittisesta lihavuudesta, josta Sampsa projektin aikana haaveili. Projektissa hänen haaveensa läskistä ammattina saivat osakseen naurua, mutta nyt hän voi tyttöystävänsä kanssa keskustella asiasta ja tulla kuulluksi. Lihavuusaktivismi pyrkii tuomaan median ja populaarikulttuurin tietoisuuteen sen näkökulman lihavuudesta, jota lihavuustutkimus tutkimuksen kentällä ajaa; että yhteiskunnan tulee tutustua lääketieteellisen näkökulman rinnalla myös lihavuuden poliittisiin ja sosiaalisiin seurauksiin. Näiden seurausten tunteminen ja ymmärtäminen kasvattaa ympäristön tietoisuutta niistä asenteista ja kulttuurisista käytänteistä, joita lihaviin kohdistuu (Harjunen 2004b, 317). Tunnistamalla ja omaksumalla lihavan identiteetin

lihavuusaktivistit ovat alkaneet tunnistaa niitä sisäänrakennettuja ja ylläpidettyjä yhteiskunnallisia rakenteita, asenteita ja käytäntöjä, jotka rajoittavat lihaviä elämää (mts.). Tätä tunnistamista edellytetään, jotta muutos näiden konstruktioiden purkamiseksi voi alkaa

5. LOPUKSI

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut, kuinka lihavuutta representoidaan Niina Revon ja Seita Parkkolan nuortenromaanissa *Jalostamo* Sampsan hahmon ja Laura Lähteenmäen varhaisnuortenromaanissa *Marenkikeiju* Ulpun hahmon kohdalla. Tulokulmani oli tutkia lihavuutta sosiologisesta näkökulmasta ja pohtia, millaiseen suhteeseen ympäristön kanssa lihava nuori ruumis asettuu teoksissa. Tutkimukseni rakentui erityisesti Hannele Harjusen lihavuustutkimuksen ja Deborah Luptonin ruumiillisuuden ja ruuan kytköksiä käsittelevän tutkimuksen ympärille.

Ensimmäiseksi tutkin lihavuuden representaatioiden kielellistä rakentumista. *Jalostamon* Sampsan hahmon kohdalla erilaisten groteskeiksi yltyvien kielikuvien avulla paisutetaan hänen lihava ruumiinsa kohtuuttoman suureksi. Lihava ruumis ohittaa subjektiivisuuden, kun nimen sijaan hänestä käytetään jatkuvasti nimityksiä, kuten ”läski” ja ”sika”. Tutkimieni hahmojen välinen ikäero tulee esille kielellisissä eroissa lihavuuden kuvaamisessa. *Marenkikeijussa* kieli on näennäisesti lempeämpää, mutta siinäkin käytettyjen sanojen merkitys on syrjivä. Tutkin myös, kuinka ruoka tulee materiaaliseksi teosten sivuilla. Paikoin ylitsepursuava ruoka saa nämä nuortenromaanit omaksumaan lastenkirjallisuudelle tyypillisen eksessin.

Sen jälkeen keskityin vallan ilmenemiseen teoksissa: millaista valtaa lihavaan ruumiiseen kohdistuu. Tutkin sekä lapsen ja vanhemman välistä valtasuhdetta että instituutioiden vallankäyttöä nuorta ruumista kohtaan. Johdannossa mainitsemistani lukuisista teosten välisistä eroista huolimatta valta nousee niissä esille samoin tavoin. Vanhemman ja lapsen suhteessa valtaa käyttivät erityisesti äidit, jotka eivät näyttäneet perinteisten representaatioiden mukaisina hoivaavina ruokkijoina, vaan auktoriteetteina, joilla on valta päättää lastensa syömisestä. Kumpikin hahmo myös kohtaa institutionaalista vallankäyttöä. Vaikka kyseessä ovat eri instituutiot – *Marenkikeijussa* terveydenhuolto ja koulu ja *Jalostamossa* rangaistuslaitos – oli instituutioilla sama tavoite: muokata nuorten lihavista ruumiista toisenlaisia.

Viimeiseksi tutkin hahmojen identiteettien rakentumista ja tämä osoittautui itselleni kiinnostavimmaksi tulokulmaksi representaatioihin. Lähestyin asiaa kolmesta näkökulmasta, joista ensimmäisessä tarkastelin nuoren identiteettiä lihavana. Tätä lihavan identiteetin rakentumista pohdin nojaten Hannele Harjusen ajatuksiin stigmatisoidusta identiteetistä ja lihavuudesta välitulana. Toiseksi nostin esille

sukupuolieron tutkimieni hahmojen välillä sekä tutkin lihavuuden ja seksuaalisuuden kytköksiä Sampsan hahmon kautta. Kulttuurimme ruumisnormit ovat sukupuolittuneita, mutta tutkimuskohteissani sukupuolesta riippumatta lihava ruumis ajautui marginaaliin ei-normaalina. Viimeiseksi tarkastelin hahmojeni paikkoja yhteisöissään. Sekä *Jalostamon* Sampsa että *Marenkikeijun* Ulpu jäivät viiteryhmissään ulkopuolisiksi. Kumpikin hahmo edusti ”niitä toisia”, jotka hallitseva ryhmä sulkee ulkopuolelleen. Kummassakin teoksessa tapahtui kuitenkin lopussa siirtymä ”heistä meiksi”, kun Sampsa ja Ulpu löysivät rinnalleen toisen ihmisen.

Millaisena lihavuus siis näyttäytyy nuortenkirjallisuudessa? Nähdäkseni tutkimani teokset esittävät kaksi hyvin erilaista representaatiota: lapsenpyöreystä läski-identiteettiin. *Marenkikeijussa* lihavaksi määrittely tulee hahmon ulkopuolelta, kun taas *Jalostamossa* Sampsan identiteetti rakentuu nimenomaan lihavuuden ympärille. Vaikka lihava ruumis on hahmolle ylpeyden aihe, ovat sen sosiaaliset seuraukset silti satuttavia. Kohdeteosteni perusteella voin todeta, että maailma näyttäytyy nuorille lihaville hahmoille raadollisena. Erilaisesta ruumiinkoosta ja -muodosta seuraa kiusaamista ja ulkopuolisuutta omissa viiteryhmissä. Lihavaan ruumiiseen kohdistuu monenlaista vallankäyttöä, niin vanhempien toimesta kuin institutionaalisella tasollakin, kun lihavaa ruumista pyritään pakonomaisesti muuttamaan. Tutkimuksessa hyödyntämäni ruumiillisuus- ja lihavuustutkimusta vasten tarkasteltuna tutkimieni teosten representaatiot lihavuudesta ja sen seurauksista heijastelevat todellisuutta. Hegemoninen lihavuusdiskurssi todentuu niissä. Fiktion muoto mahdollistaa sen, että etenkin *Jalostamossa* diskurssi yltyy usein liioitelluksi.

Molemmat teokset ja hahmot saavat näennäisesti onnelliset loppunsa, mutta saavatko todella? He eivät ole enää yksin, mutta ruumis ja lihava identiteetti pysyvät edelleen tekemässä eroa heidän ja muiden välille. Yhteiskunnan asenteet lihavuutta kohtaan eivät ole muuttuneet. *Jalostamossa* Sampsan oma kommentti kiteyttää hyvin lihavan ruumiin ja ympäristön suhdetta:

Ytimessä on kysymys, miksi mulla ei ole helppoa? Koska tämä yhteiskunta ei anna! Tämä ei siedä erilaisuutta. Mutta miksi lihavuus ylipäätään on erilaista? (J, 175)

Näen kotimaisen nuortenkirjallisuuden kentällä suuren tarpeen lihavien nuorten representaatioille. Ruumiillisuuden kuvaukset ovat jääneet melko yksipuolisiksi

kuvatessaan yleensä syömishäiriöistä ruumista. Representaatioiden puuttumisella vahvistetaan lihavuuden asemaa erilaisuutena, ei yhtenä ruumiillisen olemisen muotona. Tärkeää olisi myös, että näissä representaatioissa näkökulma lihavuuteen ei olisi aina ongelmalähtöinen. Lihavan ruumiin ei tarvitsisi olla teosten fokuksessa eli lihavuuden ei tarvitsisi olla hahmon ensisijainen ja merkitsevä ominaisuus. Toisaalta tarvetta on myös teoksille, jotka keskittyvät lihavaan ruumiiseen, mutta tällä kertaa ei poikkeavana ja negatiivisessa sävyssä, vaan normaalina ruumiillisena ominaisuutena muiden joukossa. Mikäli ruumiillisen monimuotoisuuden, muun muassa lihavuuden, representaatioita kirjoitetaan tulevaisuudessa enemmän, myös tutkimukselle tarjoutuu enemmän mahdollisuuksia.

LÄHTEET

Kohdeteokset:

M = Lähteenmäki, Laura 2007: *Marenkikeiju*. Helsinki: WSOY.

J = Parkkola, Seita & Repo, Niina: *Jalostamo*. Helsinki: WSOY.

Tutkimuskirjallisuus:

Aristoteles 1997: *Runousoppi*. Helsinki: Otava.

Bahtin, Mihail 1995: *François Rabelais: Keskiajan ja renessanssin nauru*. Helsinki: Taifuuni.

Bergstrand, Ulla 1999: Bilder om mat på gott och ont. Teoksessa *Läckergommarnas kungarike: om matens roll i barnlitteraturen*. Toim. Ulla Bergstrand & Maria Nikolajeva. Tukholma: Centrum för barnkulturforskning vid Stockholms universitetet.

Bergstrand, Ulla 1999: Maten i barnboken. Teoksessa *Läckergommarnas kungarike: om matens roll i barnlitteraturen*. Toim. Ulla Bergstrand & Maria Nikolajeva. Tukholma: Centrum för barnkulturforskning vid Stockholms universitetet.

Bourdieu, Pierre 1984: *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Lontoo: Routledge.

Caplan, Pat 1997: Approaches to the Study of Food, Health and Identity. Teoksessa *Food, Health and Identity*. Lontoo ja New York: Routledge.

Foucault, Michel 2005: *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava.

Eräsaari, Matti & Uusihakala, Katja 2016: Johdanto. Teoksessa *Ruoan kulttuuri. Antropologisia näkökulmia ruoan tutkimukseen*. Toim. Matti Eräsaari ja Katja Uusihakala. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Harjunen, Hannele 2002: The Construction of an Acceptable Female Body in Finnish Schools. Julkaisussa *Femina Borealis no 5: Oulu University, 78-91*.

Harjunen, Hannele 2004a: Lihavuus, stigma ja sukupuoli. Teoksessa *Ruumis töihin. Käsité ja käytäntö*. Toim. Eeva Jokinen, Marja Kaskisaari & Marita Husso. Tampere: Vastapaino.

Harjunen, Hannele 2004b: Exploring Obesity Through the Social Model of Disability. Teoksessa *Gender and Disability Research in the Nordic Countries*. Toim. Rannveig Traustadóttir & Kristjana Kristiansen. Lund: Studentlitteratur.

Hannele Harjunen 2007: Lihavuus välitulana. Teoksessa *Koolla on väliä! Lihavuus, ruumisnormit ja sukupuoli*. Toim. Katariina Kyrölä & Hannele Harjunen. Helsinki: Like.

Harjunen, Hannele & Kyrölä, Katariina 2007: Johdanto. Lihavuustutkimusta toisin. Teoksessa *Koolla on väliä! Lihavuus, ruumisnormit ja sukupuoli*. Toim. Katariina Kyrölä & Hannele Harjunen. Helsinki: Like.

Harjunen, Hannele & Kyrölä, Katariina 2007: Sanoilla on väliä. Uusi lihavuussanakirja. Teoksessa *Koolla on väliä! Lihavuus, ruumisnormit ja sukupuoli*. Toim. Katariina Kyrölä & Hannele Harjunen. Helsinki: Like.

Harjunen, Hannele 2009: *Women and Fat: Approaches to the Social Study of Fatness*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Harjunen, Hannele 2010: Sukupuolittuneen ruumiin muodot ja merkitykset. Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*. Toim. Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen. Tampere: Vastapaino.

Harjunen, Hannele 2013: Lihavuuden yhteiskunnallinen merkitys. Teoksessa *Sukupuoli nyt! Purkamisia ja neuvotteluja*. Toim. Hannele Harjunen & Tuija Saresma. Jyväskylä: Kampus Kustannus.

Huhtala, Liisi 2006: Rumien kanssa ei leikitä. Ruumiillisuudesta uudessa suomalaisessa nuortenromaanissa. Julkaisussa *Onnimanni n:o 3*.

Härkönen, Marketta 2001: Koulun kiusatut ja kingit. Teoksessa *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. Helsinki: Tammi.

Jokinen, Arto 2003: Miten miestä merkitään? Johdanto maskuliinisuuden teoriaan ja kulttuuriseen tekstintutkimukseen. Teoksessa *Yhdestä puusta. Maskuliinisuuksien*

rakentuminen populaarikulttuureissa. Toim. Arto Jokinen. Tampere: University Press.

Jokinen, Krista 2015: *Syömisän diskursiivisia ulottuvuuksia suomalaisessa nykykirjallisuudessa*. Pro gradu. Tampereen yliopisto.

Kantola, Johanna 2010: Sukupuoli ja valta. Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*. Toim. Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen. Tampere: Vastapaino.

Keeling, Kara & Pollard, Scott 1999: Power, Food and Eating in Maurice Sendak and Henrik Drescher: Where the Wild Things Are, In the Night Kitchen and The Boy Who Ate Around. Julkaisussa *Children's Literature in Education, Vol. 30, No. 2*.

Kesonen, Kaisu 2007: Metonymia. Teoksessa *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Toim. Siru Kainulainen, Kaisu Kesonen & Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino.

Kontula, Anna 2008: *Punainen eksodus. Tutkimus seksityöstä Suomessa*. Keuruu: Like.

Koski, Mauno 1992: Erilaisia metaforia. Teoksessa *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*, toim. Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Krappe, Johanna 2007: Monimerkityksinen metafora. Teoksessa *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Toim. Siru Kainulainen, Kaisu Kesonen & Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino.

Lappalainen, Päivi 2006: Anarkiasta anoreksiaan. Ruoan merkityksestä lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Teoksessa *Täysi Kattaus. Ruokaa ja juomaa kirjallisuudessa*. Toim. Siru Kainulainen & Viola Parente-Capková. Turku: Turun yliopisto.

Lupton, Deborah 1996: *Food, the Body and the Self*. Lontoo: Sage Publications.

Malewski, Anne 2014: Unpunished Gluttony in Astrid Lindgren's Children's Books. Teoksessa *Feast or Famine? Food and Children's Literature*. Toim. Bridget Carrington & Jennifer Harding. New Castle: Cambridge Scholars Publishing.

Nikolajeva, Maria 1999: Schlaraffenland i modern tapping. Teoksessa *Läckergommarnas kungarrike: om matens roll i barnlitteraturen*. Toim. Ulla Bergstrand & Maria Nikolajeva. Tukholma: Centrum för barnkulturforskning vid Stockholms universitetet.

Oinas, Elina 2001: Ruumiita akatemiassa! Sosiaalitieteellistä välttelyä, innostusta ja teoretisointia. Teoksessa *Nuori Ruumis*. Toim. Anne Puuronen & Raili Välimaa. Helsinki: Gaudeamus.

Ojutkangas, Krista; Larjavaara, Meri; Miestamo, Matti & Yliskoski, Jussi 2009: Mitä kieli on? Kielen olemus, vaihtelu ja muuttuminen. Teoksessa *Johdatus kielitieteeseen*. Helsinki: WSOY.

Paasonen, Susanna 2010: Sukupuoli ja representaatio. Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*, toim. Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen. Tampere: Vastapaino.

Rättyä, Kaisu 2012: Lastenkirjallisuuden lajikysymyksiä. Editoidun versio artikkelista, joka on julkaistu SKIDI-lehdessä issuu.com/skidi/docs/skidi1, 53-56.

Tolonen, Tarja 2001: Tyttöjen käsityksiä ihannenaiveudesta. Teoksessa *Nuori ruumis*. Toim. Anne Puuronen & Raili Välimaa. Helsinki: Gaudeamus.

Trites, Roberta Seelinger 1998: *Disturbing the Universe. Power and Repression in Adolescent Literature*. Iowa: University of Iowa Press.

Välimaa, Raili 2001: Nuoret ja ulkonäön merkitys. Teoksessa *Nuori ruumis*. Toim. Anne Puuronen & Raili Välimaa. Helsinki: Gaudeamus.